

GLOBALITZACIÓ I MERCANTILITZACIÓ DEL MÓN AGRARI

Estudi sobre vulneracions de drets i
(in)sostenibilitats al sud dels Pirineus

Redacció: Clàudia Custodio

Revisió: Observatori DESC

Data de publicació: Octubre 2020

© Associació de Drets Humans, Observatori DESC
c/ Casp 43, Baixos
08010 Barcelona

Amb el suport de:

El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de l'Observatori DESC i no reflecteix necessàriament l'opinió de l'ACCD o de la Generalitat de Catalunya.

**Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament**

**Generalitat
de Catalunya**

Taula de continguts

INTRODUCCIÓ.....	7
<i>Història de la mercantilització de l'alimentació.....</i>	<i>7</i>
<i>El comerç agrícola internacional.....</i>	<i>9</i>
Estat Espanyol.....	11
Marroc.....	16
<i>(In) sostenibilitat ambiental - l'impacte de l'agricultura.....</i>	<i>18</i>
<i>La dona al camp.....</i>	<i>20</i>
L'EXPANSIÓ DEL MODEL EXTRACTIU - ALGUNS CASOS.....	22
<i>“ Múrcia, la huerta de Europa”, agricultura de regadiu en un territori desèrtic.....</i>	<i>22</i>
Colonització: infraestructures hidràuliques.....	22
Ecocidi al Mar Menor.....	23
Mà d'obra: dependència i explotació.....	25
Els “beneficiaris”: Els grans hòldings agrícoles.....	27
<i>El Ejido, Almeria.....</i>	<i>28</i>
De desert a Mar de plàstic.....	28
Financierització.....	29
Racisme i auge de l'extrema dreta.....	30
<i>El sector agrícola, clau pel “desenvolupament” del Marroc.....</i>	<i>31</i>
Pla Verd: Rèplica i expansió.....	32
Condicions laborals i mà d'obra feminitzada.....	34
<i>Catalunya, transformació del secà per la producció de pinso.....</i>	<i>35</i>
COVID19 - UN MODEL FALLIT EN EVIDÈNCIA.....	39
CONCLUSIONS.....	41
<i>Recomanacions.....</i>	<i>42</i>

INTRODUCCIÓ

Història de la mercantilització de l'alimentació

El Dret a l'Alimentació és un dret fonamental reconegut en tots els nivells institucionals: des de la Declaració Universal de Drets Humans de les Nacions Unides de 1948 fins a la Constitució Espanyola. Tanmateix, això no ha impedit que els aliments esdevinguessin objecte de lucre de grans capitals globals, mentre que moltes persones segueixen sense tenir accés a una alimentació adequada. La mercantilització dels aliments i la fam generalitzada a nivell mundial són dues cares de la mateixa moneda¹.

L'agricultura va aparèixer fa uns 7.000-10.000 anys i va permetre obtenir l'excedent alimentari que va donar lloc al desenvolupament de les ciutats i a societats jeràrquiques. Més endavant, alguns dels imperis antics transportaven aliments llargues distàncies, de la perifèria al centre. Tanmateix, a la majoria de l'Europa feudal i arreu del món els aliments es produïen per famílies camperoles i consumits per les mateixes, o bé se n'apropriava l'aristocràcia local. Els mercats que existien sovint seguien la lògica de l'intercanvi o es pagava en espècies, per tant els aliments no eren mercaderies. Això va canviar amb l'expansió del capitalisme, el qual es basa en la maximització de beneficis a través de la venda de mercaderies amb valor afegit. El caràcter mercantil dels aliments es va anar consolidant a mesura que el capitalisme va anar conquerint la majoria de pobles del planeta. Els poders imperialistes van introduir als camperols de les colònies en l'economia monetària a través de la necessitat imposada de pagar taxes en diner i no en espècies. Això convertia part dels aliments produïts en mercaderies².

La Revolució Industrial que va tenir lloc de finals de segle XVIII fins a principis del XIX va donar el tret de sortida per la mecanització de l'agricultura i el dràstic increment de la productivitat agrícola que en va derivar. Va significar una transició de l'ús de força humana i animal cap al de la màquina de vapor i, posteriorment, de motors de combustió. L'increment de productivitat va donar lloc a processos d'urbanització, ja que la mà d'obra quedava alliberada del sector primari i apareixien noves oportunitats d'ocupació en indústries manufactureres³. El desenvolupament previ a la industrialització es va caracteritzar per una concentració en la tinença de terres mitjançant el tancament de terres que prèviament eren d'ús comunal, els quals es van accentuar amb la revolució industrial. El trasllat de població va donar lloc a la venda de productes rurals a mercats llunyans, tot generant una transferència de nutrients del sòl cap a les ciutats, on acabaven esdevenint residus. Així, nutrients, matèria orgànica i adob ja no retornaven al sòl per assegurar-ne la fertilitat, sinó que es produïa una alteració en el metabolisme socioecològic, la *bretxa metabòlica*, causada per "agricultura de gran escala, comerç a llarga distància, i creixement urbà massiu" en interacció⁴. En aquest context es va desenvolupar la indústria dels fertilitzants,

¹ Shiva, V., 2016. *Who really feeds the world?: The failures of agribusiness and the promise of agroecology*. North Atlantic Books.

² Magdoff, F., 2012. Food as a commodity. *Monthly Review*, 63(8), pp.15-22.

³ Jordan, C.F., 2016. The farm as a thermodynamic system: Implications of the maximum power principle. *BioPhysical Economics and Resource Quality*, 1(2), p.9.

⁴ Foster, J.B., Clark, B. and York, R., 2010. Capitalism and the curse of energy efficiency. *Monthly Review*, 62(6), pp.1-12.

consolidada durant el període 1830-50. Aquesta indústria va proveir amb una a les alteracions a processos naturals que l'agricultura capitalista havia causat¹.

La mecanització, la selecció de varietats de conreu millorades i el progrés agroquímic en fertilitzants i pesticides van donar lloc a l'especialització (geogràfica) en agricultura. Seguint la lògica capitalista de maximitzar beneficis i avantatges comparatius, es van substituir policultius per monocultius i la ramaderia es va separar de la producció agrícola, cosa que va accentuar la necessitat d' "inputs" industrials. En conseqüència, l'adob animal ja no es trobava disponible a prop, i els conreus que prèviament servien la doble funció d'estimular la nutrició del sòl i de farratge animal (com els llegums) van ser exclosos del sistema de conreus². La transició al monocultiu es va estendre arreu, cosa que va disminuir la resiliència dels ecosistemes agraris, ja que l'homogeneïtat incrementa la vulnerabilitat a plagues³.

A finals del segle XIX-principis del segle XX, el mercat alimentari internacional va començar a emergir; a Europa, s'importaven productes tropicals, cereals de gra bàsics i productes ramaders de les colònies. Als estats colonitzats, es van començar a estendre les monocultures, en detriment del medi-ambient i els sistemes alimentaris locals. La mercantilització dels aliments es va consolidar amb la liberalització dels mercats que va tenir lloc en acabar la Segona Guerra Mundial i la promoció de l'anomenada "Revolució Verda". A més, des del món occidental i les institucions internacionals es van impulsar reformes agràries als països emergents, per silenciar revolucions camperoles i introduir les zones rurals al mercat capitalista global⁴. La "Revolució Verda" va tenir lloc als anys 60 a l'Àsia, i va incrementar els rendiments de la terra mitjançant la utilització de fertilitzants sintètics i altres inputs químics, així com de mecanització intensiva del treball, tot establint un model de grans extensions de monocultius i relacions de dependència de les corporacions occidentals de màquina i agroquímics⁵. Ara bé, aquesta transformació va augmentar la vulnerabilitat davant de desastres naturals i plagues, va causar pèrdua de biodiversitat i sabers tradicionals i va perjudicar el medi-ambient, mentre que va afavorir la pagesia benestant i va deixar a petits agricultors/es molt endeutats/des⁶. Una nova divisió del treball internacional en la producció d'aliments va començar prenent forma.

L'increment dels rendiments agrícoles i la internacionalització dels mercats va incentivar el canvi a la producció d'aliments per a la comercialització de gran valor monetari (en anglès, *cash-crops*), com per exemple el cafè, el cacau o el blat de moro (que es fa servir majoritàriament per a alimentar bestiar), i a l'abandonament de l'agricultura de subsistència. Això ha augmentat la vulnerabilitat de petits agricultors a les fluctuacions del mercat, que cada vegada és més volàtil, i ha reduït, per tant, la seva seguretat alimentària⁷. Les fluctuacions de preu del mercat

¹ Foster, J. B. (1999). Marx's theory of metabolic rift: Classical foundations for environmental sociology. *American journal of sociology*, 105(2), 366-405.

² Foster, J. B., & Magdoff, F. (1998). Liebig, Marx, and the depletion of soil fertility: Relevance for today's agriculture. *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine*, 50(3), 32

³ Altieri, M. A. (1998). Ecological impacts of industrial agriculture and the possibilities for truly sustainable farming. *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine*, 50(3), 60.

⁴ McMichael, P., 2009. A food regime genealogy, *The Journal of Peasant Studies*, 36(1), pp139-169

⁵ També llavors, durant el "desarrollismo" de l'última part de la dictadura, es va mecanitzar el camp i introduir l'ús d'agroquímics a l'Estat Espanyol. <https://directa.cat/el-franquisme-alimentari/>

⁶ Altieri, M.A., 2009. Agroecology, small farms, and food sovereignty. *Monthly review*, 61(3), pp.102-113.

⁷ Patron, G. (2015). *Modern Capitalism and Food Commoditization*. Master's Thesis.

[pdf] Disponible a: <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1496&context=etd>

internacional venen condicionades, també, per l'existència de subsidis, com els que atorga la Unió Europea a través de la Política Agrària Comuna (PAC).

Des de finals del segle XX i fins a l'actualitat, la liberalització de l'agricultura, les llargues cadenes de distribució alimentària globals i la producció agrícola en massa s'han consolidat, a la vegada que han aparegut moviments que demanen la rel-ocalització dels sistemes agroalimentaris i defensen la sobirania alimentària¹.

Així, els problemes de la producció de l'agricultura, en concret, i de l'alimentació en general no poden limitar-se a la cerca de solucions de caire tecnològic; cal analitzar els factors socials, polítics, econòmics i culturals que expliquen la crisi socio-ecològica actual. Igual que en altres sectors, com l'immobiliari, el món rural i el sector agrícola estan cada cop més controlats per grans capitals internacionals, objectes de la mercantilització i financierització que caracteritza el capitalisme del segle XXI.

El comerç agrícola internacional

L'agricultura i al ramaderia, tanmateix, són només una part del sistema alimentari global. Tant els béns com els serveis relacionats amb la producció d'aliments s'han mercantilitzat en un context cada vegada més globalitzat. La indústria dels inputs necessaris per a l'agricultura industrial (fertilitzants i pesticides, maquinaria, llavors) va ser un dels últims sectors de l'economia que va patir una concentració de la propietat, cosa que va facilitar que menys empreses es fessin amb el monopoli del sector. Actualment, un 40% de les llavors al món estan controlades per tres grans empreses: Bayer-Monsanto, Corteva i Syngenta. A escala global, encara hi ha una part important dels aliments que es produeixen en petites explotacions per a la subsistència o mercats locals (a parts de Llatinoamèrica, l'Àfrica i l'Àsia), però a Europa, Estats Units i Austràlia la tendència és cap a grans explotacions altament mecanitzades.

El conreu d'aliments té molts altres usos més enllà de del consum alimentari directe: es poden destinar a l'elaboració de processats, per a fer pinsos per la ramaderia o bio-combustibles (etanol o biodièsel). La producció de cereals per fer bio-combustibles n'explica, en part, l'elevat preu. La mercantilització dels aliments en dificulta l'accés als grups amb menys poder adquisitiu. Ara bé, quan els preus es desplomen degut a una sobreproducció, els petits agricultors tenen greus problemes. A més, com amb la resta de mercaderies, els preus són subjectes a l'especulació cosa que n'intensifica la volatilitat

D'altra banda, l'acapament de terres és una altra de les conseqüències de la mercantilització dels aliments i, per extensió, del sòl. Cada vegada més, camperols d'arreu són expulsats de les zones rurals, ja que no poden fer front a l'especulació del sòl, i les terres són adquirides per grans capitals transnacionals².

La liberalització del comerç es basa en la lògica econòmica de l'avantatge comparatiu, segons la qual l'exportació de conreus especialitzats a cost d'oportunitat mínim és el més eficient. Tanmateix, el lliure comerç de mercaderies agrícoles incrementa l'ús d'energia de la producció i el transport³. La globalització de l'agricultura crea interdependències, condiciona la sobirania i seguretat alimentàries, i augmenta l'ús d'inputs que requereixen processos d'energia intensiva en

¹ McMichael, P., 2009. A food regime genealogy, *The Journal of Peasant Studies*, 36(1), pp139-169

² Magdoff, F., 2012. Food as a commodity. *Monthly Review*, 63(8), pp.15-22.

la fase de producció. Aquest procés ha donat lloc a la integració vertical de l'agricultura, és a dir, la concentració de poder de mercat en unes poques mans – grans corporacions que controlen la producció agrícola global¹.

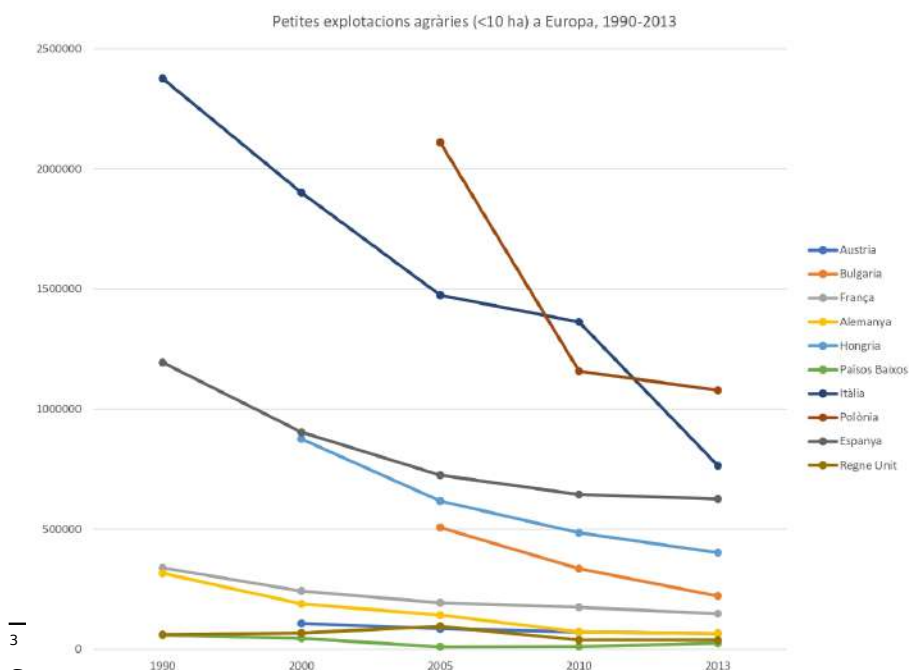
Als anys 90 i principis dels 2000, es va anar consolidant a Europa el model dominant, caracteritzat per la deslocalització de l'estructura productiva i comercialització dels productes alimentaris. Si bé el comerç agrícola internacional i la mercantilització de l'alimentació existeixen des de fa molts segles, en els últims anys s'ha virat cap al monocultiu extractivista d'especialització i fragmentació productiva, la deslocalització i l'agroexportació massiva transnacional, i la financierització. En conseqüència, han aparegut grans plataformes logístiques de distribució *farfood*² tant al Sud com al Nord Global.

L'àmbit alimentari de l'Europa occidental de postguerra no va ser objecte de desmercantilització, tot i ser subjecte a fortes regulacions (i desregulacions) segons l'època. En canvi, sí que van ser-ho, en alguns països, la provisió d'altres necessitats bàsiques com l'ensenyament, la sanitat, la retribució a la vellesa o per malalties sobrevingudes, i la prestació d'atur. Així, l'alimentació va quedar fora del pacte capital-treball que va donar origen a l'estat del benestar de l'Europa occidental. L'alimentació i la terra de la que en depèn es van concebre com un sector productiu de béns d'explotació, comerç i provisió mercantil de necessitats bàsiques.

Tanmateix, la preocupació dels estats pel seu domini sobirà i el reconeixement del paper de la terra com a factor clau i estratègic de sobirania va motivar dues tendències en relació alimentari dels països occidentals. D'una banda, l'exigència externa de liberalització als països del sud i, de l'altra, l'exigència interna de protecció dels països del nord de cara a l'exterior. Així, els estats europeus miraven de controlar les importacions fora del seu domini colonial o comercial, i, alhora, protegir els seus interessos en un sector històricament estratègic. Tot plegat ha canviat molt en les

darreres dècades, amb la mobilitat del capital transnacional i intersectorial, així com la consolidació politico-econòmica de la Unió Europea i l'expansió de la ideologia del mercantilisme global transfronterer.

D'una banda, en el marc neoliberal deixa de ser rellevant si s'estableixen latifundis en un país o en un altre. Les plusvàlues es poden augmentar a través de la importació i

¹ Gràfic 1: Elaboració pròpia. Dades Eurostat 2020

<https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1496&context=etd>

² Model alimentari que es basa en la producció d'aliments de forma industrial per a la seva comercialització en cadenes de distribució llargues, al llarg de les quals es produeixen nombroses vulneracions de drets i impactes nocius en el medi-ambient.

lity. In V. Shiva, & G. Bedi,
ications
Thesis. [pdf] Disponible a:

exportació, encara que l'explotació s'instal·li a 5.000 quilòmetres de distància, mentre que el capital és el mateix. Això a donat lloc a l'enfortiment del sector de la logística i la distribució comercial capaç de dominar la producció i els mecanismes d'abastiment i provisió d'una necessitat bàsica, ja que la demanda n'està assegurada. De l'altra, la construcció econòmica europea no és neutra, sinó que reflecteix els interessos asimètrics i desiguals transaccionals dels Estats segons al seva força de domini. Entre d'altres, la Política Agrària Comuna (PAC), així com els ajuts a la pesca, va esdevenir la moneda d'intercanvi i va establir els mecanismes de compensació en la divisió dels interessos econòmics i productius dels Estats participants en el nou espai econòmic. Així, la desindustrialització d'alguns sectors productius a països i regions del Sud, no només van ser fruit de les deslocalitzacions i la fragmentació productiva del nou model outsourcing. Des de l'inici del procés de construcció europea, Estats i elits econòmiques s'han estat disputant els potencials impactes econòmics de la unió, així com les futures importacions i exportacions del nou model dins el nou club.

El sistema establert per la PAC ha intensificat la tendència a la industrialització del camp i la concentració de terres en mans de carns corporacions agràries arreu d'Europa¹. Com es pot veure en el gràfic 1, les petites explotacions agràries (que tenen 10 hectàrees o menys) han anat declinant en les darreres dècades arreu d'Europa, ja que la PAC beneficia les grans explotacions. Aquesta tendència també s'ha produït a l'Estat Espanyol.

Estat Espanyol

A l'Estat Espanyol, la integració en el mercat comunitari europeu l'any 93 va disparar l'exportació de productes agrícoles, i en conseqüència, també la producció agrària i la pressió ambiental a les zones productores². A través de la PAC, es van reforçar i consolidar certs països com a productors d'aliments pel mercat europeu. L'agroindústria alimentària ha estat i, segueix sent, una de les principals apostes socioeconòmiques de la Unió Europea per als països del sud, així com per a la majoria de governs estatals, regionals i locals. De la mateixa manera, el capital inversor (transnacional i regional) hi ha trobat grans oportunitats de lucre, a través del monocultiu d'especialització, la fragmentació productiva i les grans necessitats logístiques, d'infraestructures i transport que en deriven. Així, s'ha anat consolidant un model de farfood i economia outsourcing, que aparentment involucra múltiples actors autònoms però interdependents (pagesos, productors, transportistes, distribuïdors, consumidors...) i, a la vegada, que es nodreix de l'aparició de hòldings i aliances empresarials que condueixen a la concentració de capital, patrimoni i terra. Aquesta concentració es produeix no només en el sector alimentari sinó en tots els sectors relacionats, ja que l'enfocament a l'exportació crea dependència del sector logístic, la construcció d'infraestructures, el transport a gran escala i de capital per operar.

El sector agrari representa 2,8% del PIB³ espanyol, i el 3,15% de la població activa. Mentre que la mitjana de la UE de percentatge del PIB és menor, d'un 1,65%, el percentatge d'ocupació al camp és d'un 5,7% del total⁴; aquest percentatge varia molt segons el territori. Així, l'Estat Espanyol es troba per sobre de països com França (1,14 %), Alemanya (0,76%), Regne Unit (0,63%) o Itàlia

¹ Kay, S., 2016. *Land grabbing and land concentration in Europe*. Transnational Institute, Research Brief. Disponible a https://www.tni.org/files/publication-downloads/landgrabbingeurope_a5-2.pdf

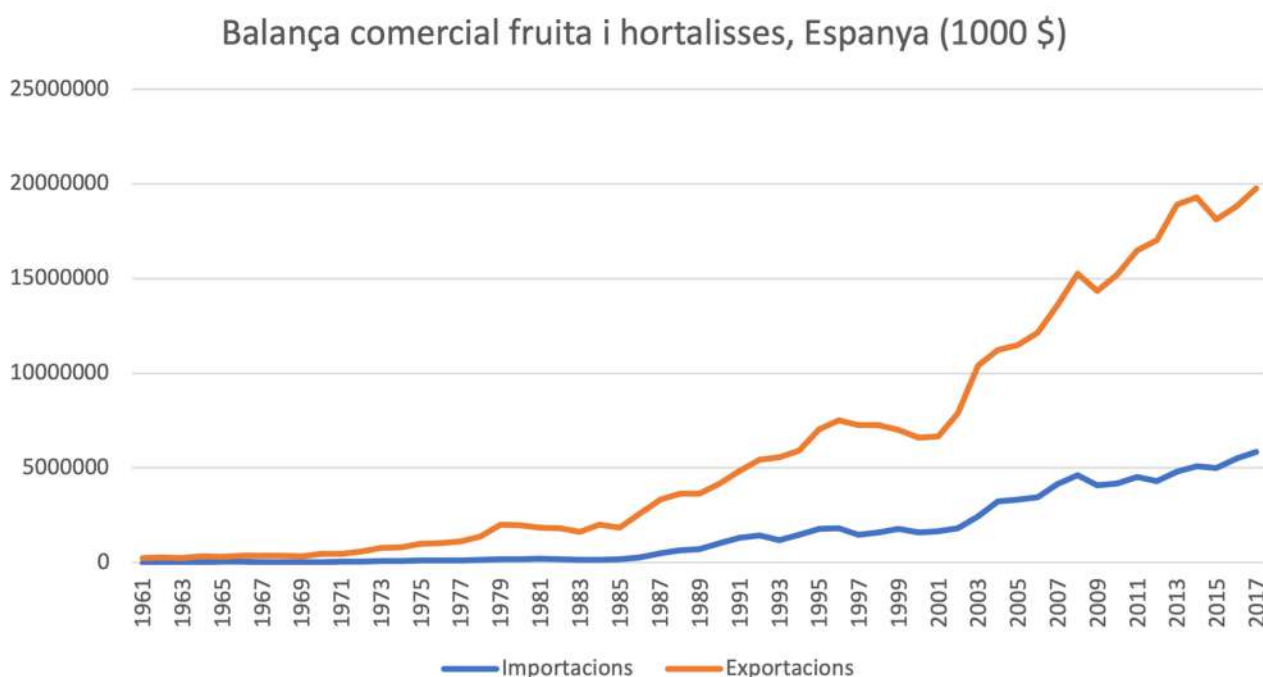
² Andrés Sánchez-Picón. 2020. *Entrevista documental "Después de las ocho"*. Entrevistat per Bruna SCCL [presencial] Almería, gener 2020.

³ Segons dades el Banc Mundial, 2018

⁴ FAOSTAT 2017. Disponible a: http://faostat.fao.org/static/syb/syb_5400.pdf

(2,58%)¹. A més a més, l'existència de contractació informal a l'Estat Espanyol, sobretot al camp pel que fa a la mà d'obra estrangera, fa pensar que aquest percentatge hauria de ser superior. D'altra banda, s'ha produït una concentració de les terres en cada vegada menys mans, a la vegada que ha augmentat la mida de les explotacions. És a dir, que cada vegada hi ha menys petits agricultors, els quals no poden competir amb les grans explotacions. Aquesta tendència, comuna a escala global, té efectes nocius pel medi ambient, la sobirania alimentària i les persones. A l'Estat Espanyol, el nombre d'explotacions agrícoles es va veure reduït en un 67% entre 1962 i 2009². A més, des de principis dels 2000 la presència de corporacions al camp ha augmentat i cada vegada són més les terres que cauen en les seves mans³.

Així, com es pot veure en el gràfic 2, el model agro-exportador, amb els anys, s'ha consolidat. Ha esdevingut dominant a la zona en tots els àmbits econòmics, social i polítics. Es presenta com l'èxit d'un progrés sense límits, i qualsevol impacte negatiu – per molt que sigui intrínsec al model-, es redueix a “externalitat” o dany col·lateral.

Gràfic 2: Elaboració pròpia. Dades FAOSTAT

El creixement de la bombolla immobiliària, lligat als sectors de la construcció, financer i turístic, va liderar el desenvolupament econòmic a l'Estat Espanyol des de finals dels anys 90 fins a l'esclat de la crisi econòmica el 2008. Durant, i sobretot després de la crisi immobiliària, l'exportació agroalimentària ha esdevingut cabdal per a les regions del sud dels pirineus. L'agroindústria va trobar en el mediterrani una oportunitat de creixement, ja que el territori s'havia mercantilitzat com

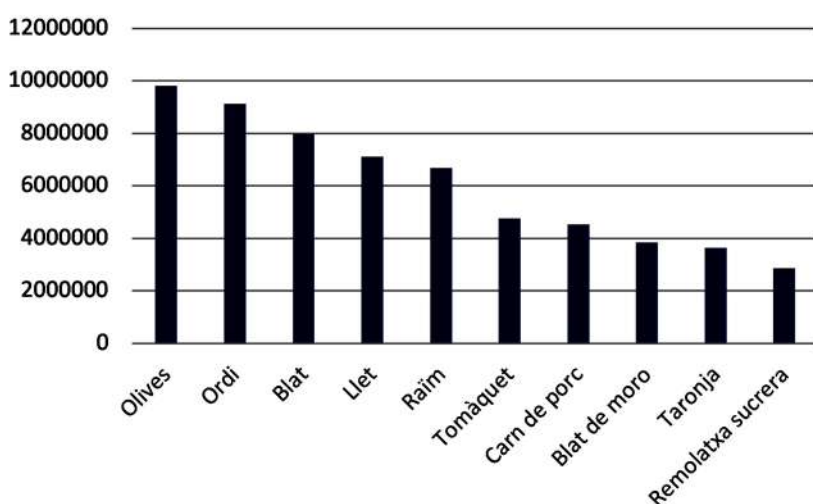
¹ FAOSTAT, 2017

² Franco, J. and Borrás Jr, S.M., 2013. Land concentration, land grabbing and people's struggles in Europe. *Transnational Institute, Amsterdam*. Disponible a https://www.tni.org/files/download/land_in_europe_1.pdf

³ Such, F. (2011) 'Mapa de la distribución y tenencia de la tierra en el estado español, para seguir pensando', *Revista Soberanía Alimentaria, Biodiversidad y Cultura* 4. Disponible a https://ddd.uab.cat/pub/sobali/sobali_a2011m1n4/sobali_a2011m1n4p19.pdf

a objecte de comerç i monocultiu extractiu de platja, golf i, ara, també regadiu. A això, s'hi sumen dos factors. D'una banda, l'existència d'un negoci constructiu sobre el que havia crescut la nova estructura socioeconòmica especulativa i que ara emergia en la construcció d'infraestructures i explotació de la terra, per re-adaptar i re-canalitzar els excedents, estocs i capitals de l'agroindústria. De l'altra, la possibilitat de ser zona frontissa de rebuda de població immigrada de l'Àfrica i de l'Orient mitjà. Aquest grups de gent immigren per raons econòmiques o l'existència de conflictes als països d'origen, en condicions molt precàries i de greu necessitat. Al trobar-se fora del control fiscal de l'Estat i no tenir força de negociació col·lectiva esdevenen mà d'obra barata intensiva disponible pels capitals agroextractius.

top-10 productes alimentaris 2018, Estat Espanyol (t)

Segons dades de la FAO, els deu productes alimentaris que més es produeixen a l'Estat Espanyol, en nombres absoluts segons volum, són olives, ordi, blat, llet, raïm, tomàquet, carn de porc, blat de moro, taronja i remolatxa sucrera¹.

La internacionalització del sector agroalimentari de l'Estat Espanyol s'ha vist accelerada en la darrera dècada. Les exportacions s'han duplicat, pel que Espanya ha esdevingut el quart país de la UE en exportacions. L'any 2018, els productes agroalimentaris van representar un 17,7% del total de les exportacions de l'Estat

Gràfic 3: Elaboració pròpia. Dades FAOSTAT

Espanyol. Les importacions també han crescut en els últims anys: l'Estat Espanyol ocupa el lloc sisè del rànquing europeu². Tot i que la balança comercial del sector agroalimentari és positiva³, l'Estat Espanyol importa bona part dels productes que consumeix. Els principals països d'exportació són França, Alemanya, Itàlia, Portugal i Gran Bretanya. De fet, el mercat comunitari representa un 73% de les exportacions. D'altra banda, els països d'on provenen els productes importats són França, Alemanya, Països Baixos, Portugal, Brasil i Itàlia⁴. Segons valor monetari, el principal producte d'exportació és la carn de porc, seguida de cítrics, oli d'oliva, vi, altres hortalisses fresques (espàrrecs, pebrots, olives, etc.), fruits vermells, kiwis i caquis i fruita de pinyol. Els principals productes d'importació segons valors monetari són, d'altra banda, mol·luscs, blat de moro, crustacis, faves de soja, blat, oli de palma, peix fresc, formatges i cafè⁵. Ara bé, segons volum, els principals productes d'exportació són vi, taronges, mandarines, oli d'oliva, préssecs i nectarines, carn de porc, farratge, enciam, tomàquets i síndries. Pel que fa als

¹ FAOSTAT 2018

² Informe anual de comercio exterior agroalimentario, pesquero y forestal 2018. Disponible a https://www.mapa.gob.es/es/ministerio/servicios/analisis-y-prospectiva/informecomextanual2018_tcm30-511506.pdf

³ De l'economia total, la balança és negativa segons l' Informe anual de comercio exterior agroalimentario, pesquero y forestal 2018.

⁴ Dades de 2017, disponibles a http://www.fao.org/faostat/en/#rankings/major_partners_imports

⁵ Informe anual de comercio exterior agroalimentario, pesquero y forestal 2018. Disponible a https://www.mapa.gob.es/es/ministerio/servicios/analisis-y-prospectiva/informecomextanual2018_tcm30-511506.pdf

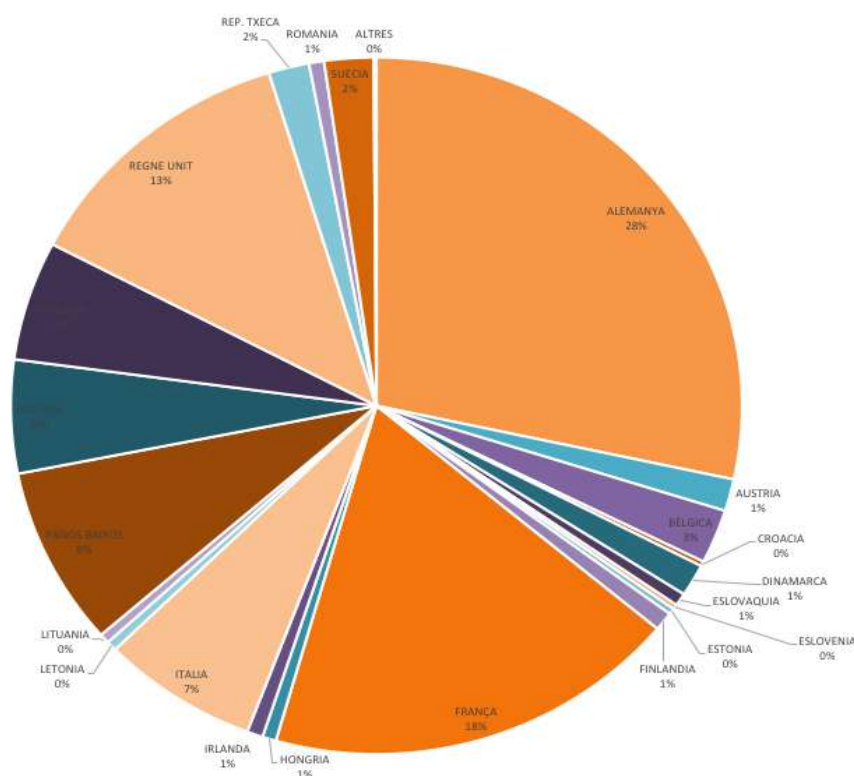
productes d'importació, són blat de moro, blat, soja, oli de palma, ordi, oli de gira-sol, patates i sucre refinat¹. Així, s'importen sobretot cultius industrials i cereals, que es destinen a la producció de pinsos per alimentar la ramaderia i, en menor mesura, de bio-combustibles.

El sector de les fruites i hortalisses és fonamental pel comerç exterior. L'Estat Espanyol n'exporta el 50% de la producció, ara be, per alguns productes, com l'enciam o la llimona, aquest percentatge arriba al 70%. A la Unió Europea, és el primer exportador de fruites i hortalisses, i produeix un 25% del total del gènere produït a nivell europeu. Dins de l'Estat Espanyol, Andalusia és la principal zona de producció, seguida de la Comunitat Valenciana i Múrcia².

El sector agrari de l'Estat Espanyol, en paraules del Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació, té un caràcter “fundamentalmente exportador”³. Aquesta orientació “cap enfora” es posiciona en contradicció directa amb els principis de la sobirania alimentària, necessària per a garantir el dret a l'alimentació dels ciutadans de l'Estat Espanyol i d'arreu. Sense anar més lluny, la dependència del sector agroalimentari va tenir un fort impacte durant la pandèmia de la covid-19; tot i que es van tancar fronteres, els camions seguien transportant aliments d'Espanya cap a Europa. Això va

obligar als productors/es a seguir produint tot i l'estat d'alarma, i als transportistes a seguir transportant. A la vegada, la baixa capacitat d'auto-abastiment del territori ambé va incrementar la vulnerabilitat davant la indisponibilitat i les fluctuacions dels preus de productes d'importació de països estrangers. L'impacte de la COVID en el sector s'analiza en profunditat en l'últim apartat.

Països destí exportacions fruites i hortalisses, Espanya 2019

Catalunya: vinya, porc i fruita

Ambé a Catalunya els últims anys han estat marcats per la internacionalització del sector agrari, caracteritzats per l'especialització i l'intensificació dels conreus i l'increment de les

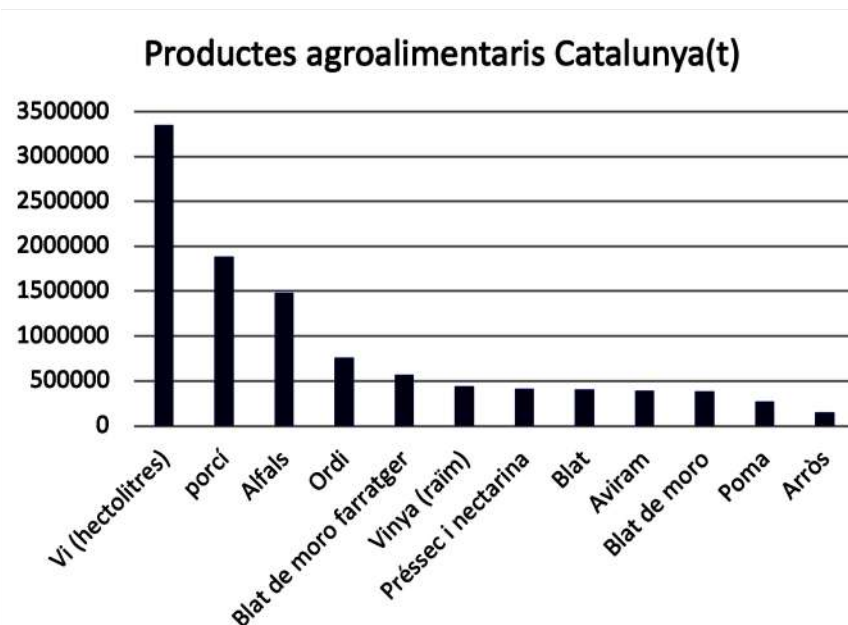
Gràfic 4: Elaboració pròpia. Dades FEPEX

¹ FAOSTAT 2017

² Segons dades del Ministeri d'Agricultura, Pesca i alimentació, que fan la mitjana del període 2013-2017. Disponibles a https://www.mapa.gob.es/es/agricultura/temas/producciones-agricolas/cifras_del_sectorfyh_tcm30-502367.pdf

³ Informe anual de comercio exterior agroalimentario, pesquero y forestal 2018

exportacions però també de les importacions¹. En la darrera dècada, les exportacions s'han incrementat en un 45% del volum i 65% del valor. Aquesta tendència té greus impactes sobre els territoris i les persones, de caire econòmic, social, cultural i ambiental².

Gràfic 5: Elaboració pròpia. Dades Idescat 2018

Els productes principals del sector agroalimentari català provenen de la indústria càrnica porcina³ i, en menor mesura, de la indústria d'aviram i del cultiu de fruita fresca⁴. Ara bé, segons volum de producció, com s'aprecia en el gràfic següent, destaca la producció de farratges i cereals (directament relacionats amb la indústria càrnica, ja que es destinen a alimentar el bestiar), el vi, carn de porc i, en menor mesura, fruita dolça⁵. Així, en relació a la superfície cultivada, s'estima que els cereals ocupen un 83% dels cultius de secà i un 68% del regadiu.

Del total de les terres destinades a la producció agrícola, el 31% es destina al regadiu. Els cultius de regadiu, juntament amb la ramaderia, consumeixen el 70% del total d'aigua consumida anualment a Catalunya⁶. Això, en un territori en què l'aigua és, cada vegada, un bé més escàs. Aquest elevat consum d'aigua s'explica pel model de producció intensiva destinada, majoritàriament a l'exportació

D'altra banda, la creixent especulació està condicionant l'accés a la terra: cada cop hi ha més concentració en poques mans i desigualtats al camp⁷. Les petites explotacions es veuen desamparades i desapareixen. L'accés a les ajudes de la Unió Europea també és desigual. Aquesta situació, lligada a l'envelliment de la població, accentua el despoblament de les zones rurals⁸.

Els principals països on es destinen les exportacions agroalimentàries catalanes són, segons el valor econòmic de les exportacions, França principalment, seguida d'Itàlia, Portugal, el Regne

¹ Arran de Terra, 2018. *Informe Indicadors de Sobirania Alimentària a Catalunya*, II (2018)

² PRODECA 2020. Disponible a: <https://www.prodeca.cat/ca/sectors/el-sector-de-la-catalunya-agroalimentaria>

³ Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació. *Informe de la indústria, la distribució i el consum agroalimentari a Catalunya*, Desembre 2019.

⁴ Per valor monetari. Dades 2018 <https://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=437>

⁵ Dades 2018 <https://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=446>

⁶ Valls, P.T., 2014. L'autoprovèiment d'aliments a Catalunya. *Agro-cultura: La revista de la producció ecològica i l'agroecologia*, (55), pp.25-29.

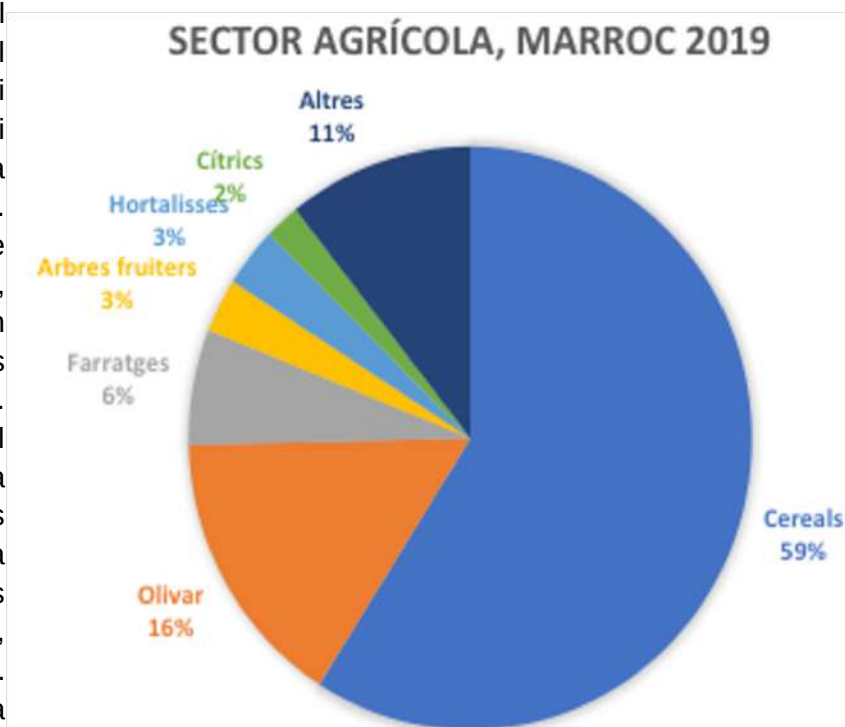
⁷ Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació, 2019. *Evolució dels principals indicadors del sector agrícola: macromagnituds 2015-2019*

⁸ Arran de Terra, 2018. *Informe Indicadors de Sobirania Alimentària a Catalunya*, II (2018)

Unit, Alemanya, la Xina i Japó. Segons el valor dels productes d'importació, d'altra banda, els principals provenen de França, Alemanya, Itàlia, Països Baixos, Bèlgica i Argentina¹.

Marroc

El sector agroalimentari del Marroc representa el 19% del PIB del país (15 % agricultura i 4% indústria agroalimentària) i el 43% de la població activa treballa en el sector agrícola. Tot i els intents de modernització en el Plan Vert, els rendiments agrícoles són més baixos que als països europeus, com l'Estat Espanyol. Un 12 % de la superfície total del Marroc es destina a l'agricultura, és a dir, 9,5 milions d'hectàrees². Ara bé, una bona part de la superfície agrícola es destina al conreu de cereals, com es pot veure en el gràfic 6. Igual que a Espanya, la producció agrícola del Marroc consisteix sobretot en cereals.

Gràfic 6: Elaboració pròpia. Dades ICEX

No obstant, el sector de les fruites i hortalisses té molt de pes dins el sector i per l'economia del país. A l'any, es produeixen unes 11,5 milions de tones: 4 de fruites i 7,5 d'hortalisses³, menys d'un terç del que produeix Espanya. Així, és auto-suficient en un 80% de la fruita i verdura que consumeix, i només importa aquelles que no pot produir o que no en produeix suficient (com patates, plàtans o dàtils)⁴.

Del total d'1,8 milions d'explotacions hectàrees, al voltant d'un 21% són cultius de regadiu. Els principals productes d'exportació són cítrics, síndria i fruits vermells, pel que fa a la fruita, i mongeta tendra, tomàquet i pebrot pel que fa a la verdura.

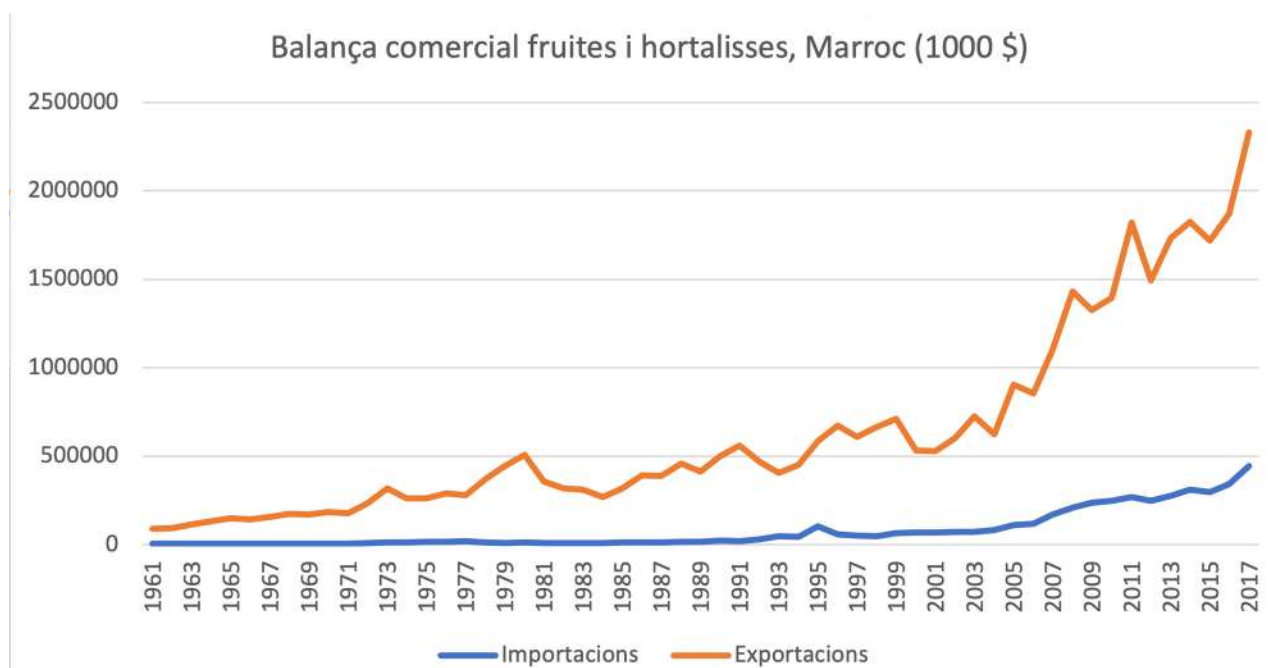
Com es pot veure en el gràfic 7, el Marroc és un país clarament exportador de fruites i hortalisses. Si bé les importacions han augmentat en els darrers anys, les exportacions han augmentat molt més. La balança comercial del sector és positiva. L'entrada en vigor de l'acord de lliure comerç amb la Unió Europea és un dels principals factors que expliquen l'acceleració de la globalització del mercat de la fruita i les hortalisses marroquí.

¹ Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació. *Informe de la indústria, la distribució i el consum agroalimentaris a Catalunya*, Desembre 2019.

² ICEX 2020. Informe económico y comercial de Marruecos.

³ ICEX 2018. *El mercado de las frutas y las verduras en Marruecos*. Oficina Económica y Comercial de la Embajada de España en Casablanca

⁴ ICEX 2019. *El mercado de la alimentación en Marruecos*. Oficina Económica y Comercial de la Embajada de España en Casablanca

Gràfic 7: Elaboració pròpia. Dades FAOSTAT

L'acord de lliure comerç entre el Marroc i la Unió Europea va entrar en vigor l'any 2000, per tal de facilitar el comerç entre les dues regions i promoure la inversió europea al Marroc. Des de llavors, Marroc ha esdevingut el principal soci comercial de la UE. L'any 2012, es va ratificar un nou acord, que ampliava la liberalització del mercat agrícola europeu de cara a l'entrada de productes europeus i viceversa. Un dels temes més controvertits va ser l'increment de quotes d'exportació de tomàquet, ja que s'han produït nombroses queixes des de grups d'agricultors de l'Estat Espanyol¹. En el gràfic 8 es pot veure l'evolució de les exportacions de tomàquet per volum, i es pot veure un petit repunt de les exportacions marroquines l'any 2012, en què baixen les espanyoles.

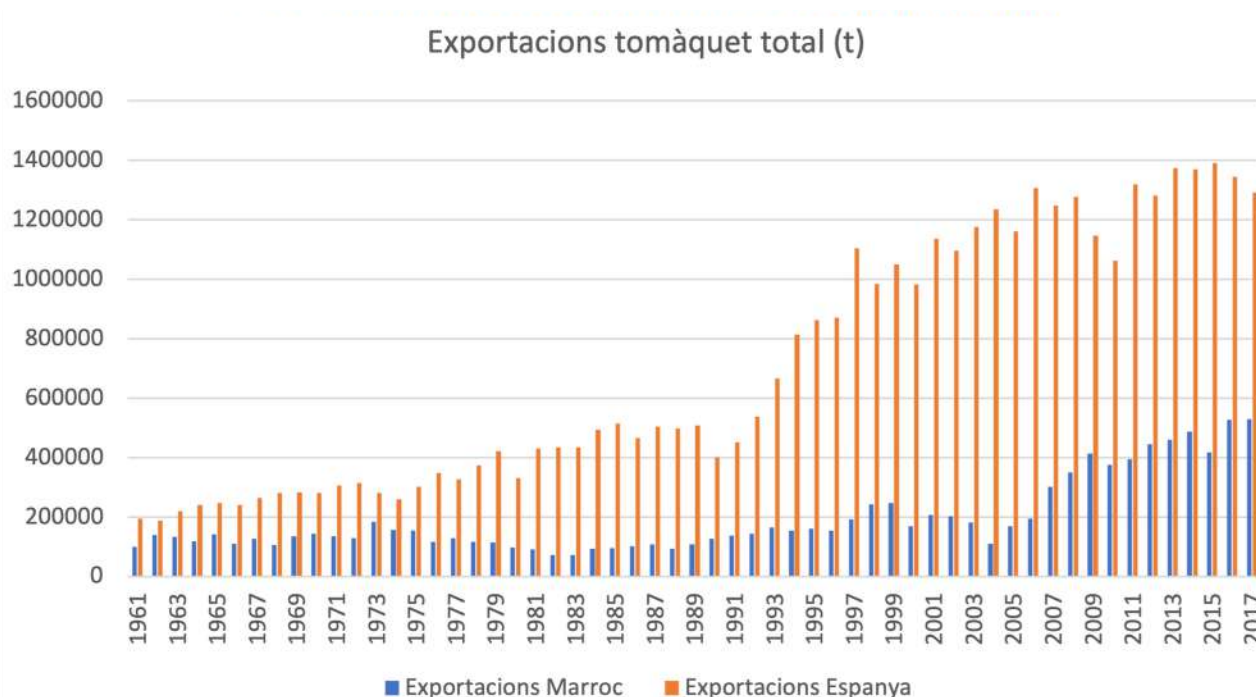
Del total d'exportacions marroquines, un 64,6 % tenen com a destí la UE². Pel que fa a les exportacions del sector agrícola, després de França, l'Estat Espanyol és el principal receptor de béns d'origen marroquí³. Pel que fa les importacions, un 54,2% són d'origen europeu. Com indica l'últim informe de l'ICEX, "Marruecos es un mercado prioritario para España, siendo su primer soci comercial en África"⁴. L'any 2017, l'ICEX va comptabilitzar 68 empreses espanyoles amb presència en el sector agrícola a Marroc.

¹ Real Instituto Elcano. *Relaciones España- Marruecos - Informe 19 Octubre 2015*. Disponible a: <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/88904c804aafc38788f08e207bacc4c/Informe-Elcano-19-Relaciones-Espana-Marruecos.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=88904c804aafc38788f08e207bacc4c>

² Dades del 2017. Disponible a: <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/morocco/>

³ FAOSTAT 2017

⁴ ICEX 2020. *Informe economico y comercial, Marruecos*. Oficina Económica y Comercial de España en Rabat

Gràfic 8: Elaboració pròpia. Dades FAOSTAT

(In) sostenibilitat ambiental – l'impacte de l'agricultura

Els impactes del sector agroalimentari en el medi-ambient tenen lloc tant a escala local com a escala global. La contribució de l'agricultura i ramaderia industrials al fenomen del canvi climàtic ha estat més que reconeguda: es calcula que entre un terç i un quart de les emissions de gasos d'efecte hivernacle globals provenen de l'agricultura¹. D'altra banda, l'acaparament de terres, la contaminació d'aigües subterrànies o la destrucció d'ecosistemes són només alguns dels molts efectes destructius de l'establiment de projectes agrícoles o ramaders en un territori determinat.

La producció d'aliments és una preocupació a nivell global. En temps de crisi socio-ecològica, la població mundial segueix en augment i s'espera que arribi als 9.8 bilions l'any 2050, un 68% dels quals viurà en zones urbanes². A la vegada, les creixents emissions de gasos d'efecte hivernacle i les seves conseqüències com 'augment de temperatures, canvis en precipitacions i l'augment de fenòmens temporals extrems comportarà una menor disponibilitat de terres adequades per a l'agricultura³. Així, el repte conjunt del sector agrari global és el d'unificar majors rendiments per unitat de terra per tal d'alimentar la creixent població mundial, seguint pràctiques sostenibles, per tal de no privar les generacions futures de les seves necessitats⁴. L'Organització de les Nacions Unides per l'Agricultura i l'alimentació (FAO, per les seves sigles en anglès), defineix l'**agricultura sostenible** com...

¹ McMichael, P., 2009. A food regime genealogy, *The Journal of Peasant Studies*, 36(1), pp139-169

² Segons dades de l'ONU. Disponibles a: <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/world-population-prospects-2017.html>

³ IPCC, 2018. *Global Warming of 1.5°C*. [pdf] IPCC. Disponible a: http://www.ipcc.ch/pdf/special-reports/sr15/sr15_draft.pdf

⁴ FAO, 2017. *The State of Food and Agriculture: Leveraging Food Systems for Inclusive Rural Transformation*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations [pdf] Disponible a: <http://www.fao.org/3/a-l7658e.pdf>

La gestió i preservació de la base de recursos naturals, i l'orientació cap al canvi tecnològic institucional de tal manera que asseguri l'assoliment i la satisfacció continuada de les necessitats humanes per a les generacions presents i futures. Aquest desenvolupament sostenible (en els sectors de l'agricultura, la silvicultura i la pesca) preserva els recursos de terra, aigua, plantes i animals, és mediambientalment no degradant, tècnicament adequada, econòmicament viable i socialment acceptable¹.

Aquesta definició fa referència a la definició de desenvolupament sostenible, continguda en l'informe Our Common Future (de l'anglès, "el nostre futur compartit") publicat el 1987, entès com aquell que "satisfà les necessitats del present sense comprometre les necessitats de les generacions futures de satisfer les seves pròpies necessitats"². Aquest informe considera que la responsabilitat és universal, i per tant recau en governs, però també corporacions privades, societat civil i ciutadans individuals.

Tanmateix, el sistema agrícola global es caracteritza per asimetries de poder, d'ús de recursos i de distribució de beneficis. L'agricultura industrial, definida com a "intensiva en capital i recursos, de gran escala, alts rendiments i mecanitzada amb sistemes de monocultius destinats a mercats locals, nacionals i internacionals"³, fa servir més d'un 75% dels recursos agrícoles del planeta mentre que alimenta menys del 30% de la població global. Els i les camperoles, en canvi, són l'única font d'aliment pel 70% de la població mundial però fan servir només un 25% dels recursos⁴. Tanmateix, enlloc de qüestionar la naturalesa industrial del sistema alimentari global, la FAO considera que la solució en forma part⁵.

La mercantilització de l'agricultura ha donat lloc a grans monocultius, que depenen d'agroquímics (fertilitzants i pesticides) i ús intensiu d'aigua. A més, esgoten el sòl, convertint-lo en terres àrides i inservibles al cap dels anys. Una altra de les conseqüències és la pèrdua de varietat de productes i biodiversitat, tant al camp com a les zones que els envolten. Només es comercialitzen llavors d'un grapat d'espècies, orientades a la producció a curt termini sense tenir en compte el medi local i que depenen de l'ús d'agroquímics⁶. D'altra banda, l'ús intensiu de pesticides ha desenvolupat varietat resistent de males herbes, cosa que no ha fet més que intensificar-ne l'ús⁷. Tot plegat, augmenta els costos de producció de l'agricultura industrial, que petits agricultors no poden assumir. Molts pagesos s'acaben endeutant⁸. En conseqüència, l'alimentació està, cada cop més, controlada per uns pocs en detriment de la seguretat i sobirania alimentària global.

Les conseqüències ambientals de la generalització dels monocultius, ja identificades a finals del segle passat, són les següents: (1) pèrdua de biodiversitat i de relacions complementàries entre els diferents components de l'ecosistema d'una explotació agrícola, (2) els cicles de nutrients,

¹ FAO, 2014. SAFA Guidelines, Version 3.0. <http://www.fao.org/3/a-i3957e.pdf>

² WCED, 1987. Our Common Future. Oxford: Oxford University Press

³ Jarosz, L., 2000. Understanding agri-food networks as social relations. *Agriculture and human values*, 17(3), pp.279-283.

⁴ ETC Group, (2017). Who Will Feed Us? The Peasant Food Web vs. The Industrial Food Chain. <http://www.etcgroup.org/sites/www.etcgroup.org/files/files/etc-whowillfeedus-english-webshare.pdf>

⁵ *The State of Food and Agriculture 2017 – Leveraging Food Systems for Inclusive Rural Transformation*. Disponible a <http://www.fao.org/3/a-i7658e.pdf>

⁶ Les principals comercialitzadores de llavors també controlen el mercat d'agroquímics, en format d'oligopoli. Així, s'asseguren el negoci i tenen la pagesia sota control.

⁷ Patron, G. 2015. *Modern Capitalism and Food Commoditization*. Master's Thesis. [pdf] Disponible a: <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1496&context=etd>

⁸ Altieri, M.A., 2009. Agroecology, small farms, and food sovereignty. *Monthly review*, 61(3), pp.102-113.

d'energia, de l'aigua i dels residus s'han trencat i no es poden tancar els cicles, (3) la vulnerabilitat a plagues és més elevada, (4) l'expansió de conreus més enllà de "fronteres naturals" requereix l'ús intensiu d'agroquímics per compensar, (5) dependència del subministrament constant de noves varietats millorades per superar les noves resistències de les plagues, i, per últim, (6) els rendiments del sòl decreixen o s'estanquen amb el temps. D'altra banda, la intensificació de l'ús d'agroquímics té efectes en la salut de les persones que treballen al camp i que viuen als voltants¹, així com en el medi-ambient. La fabricació i transport de fertilitzants i agroquímics requereix energies fòssils i l'extracció de minerals amb efectes devastadors².

L'estructura capitalista de l'agricultura és una de les causes de la crisi socio-ecològica en què ens trobem. Ha afavorit grans explotacions, la producció especialitzada, els monocultius i mecanització, en nom de les economies d'escala, en detriment dels petits agricultors, la biodiversitat i la resiliència dels ecosistemes agrícoles. El sistema polític i econòmic promouen el monocultiu, i les economies d'escala que en deriven empenyen la internacionalització de l'agricultura dels països productors.

La dona al camp

Les desigualtats per raó de gènere són especialment presents al camp. Al voltant d'un 25% de les dones que tenen un treball remunerat al món treballen al sector agrícola. Ara bé, la mitjana de la UE es troba molt per sota, una mica més del 3%. A l'Estat Espanyol, aquest percentatge encara és menor: un 2%. Per altra banda, al Marroc, més de la meitat de les dones que treballen ho fan en l'agricultura³. De fet, les zones rurals arreu estan altament masculinitzades: es calcula que només un 13% de la població rural de la UE són dones, mentre que a Espanya el percentatge encara és menor: un 10%. Al Marroc, en canvi, les dones representen al voltant d'un 20% de la població rural⁴.

Tant a Espanya com a Catalunya, les zones rurals estan masculinitzades, és a dir, hi viuen més homes que dones. Aquesta tendència es deu a la divisió sexual del treball de camp i a la falta d'oportunitats⁵. Les dones al món rural pateixen una sobrecàrrega, ja que es fan càrrec de les feines domèstiques invisibilitzades en zones on pràcticament no hi ha serveis⁶, i això fa que disposin de menys temps per dedicar al treball remunerat.

Segons un estudi d'Arran de Terra, a les zones rurals de Catalunya, les zones són un col·lectiu molt invisibilitzat en espais de poder i presa de decisions: només figuren en un 5% dels espais de decisió de les cooperatives agràries, són propietàries del 26% de les explotacions agràries i representen un 15% de la població ocupada en el sector agrari. Tanmateix, dediquen molt més temps a la realització de tasques reproductives i de la llar; feines que segueixen no remunerades i

¹ Altieri, M.A., 1998. Ecological impacts of industrial agriculture and the possibilities for truly sustainable farming. *Monthly Review*, 50(3), p.60.

² Foster, J.B. and Magdoff, F., 1998. Liebig, Marx, and the depletion of soil fertility: Relevance for today's agriculture. *Monthly Review*, 50(3), p.32.

³ Segons dades del Banc Mundial, 2019

⁴ Segons dades del Banc Mundial, 2015.

⁵ Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino, 2011. *Diagnóstico de la Igualdad de Género en el Medio Rural*

⁶ Arran de Terra, 2018. *Informe Indicadors de Sobirania Alimentaria a Catalunya*, II (2018)

per tant, invisibilitzades¹. A nivell de l'Estat Espanyol, la situació és semblant. La diferència de temps dedicat a tasques de al cura i de la llar encara és mes accentuada que a Catalunya. La sobrecàrrega de les dones pel que fa les cures en dificulta l'accés al mercat laboral. Els contractes parcials i temporals estan feminitats, i hi ha una forta discriminació salarial per gènere². En els darrers anys, s'han consolidat col·lectius de dones que viuen i treballen al món rural, que reivindiquen el paper de la dona al camp i lluiten per la visibilització i reconeixement del seu treball des dels feminismes³.

Pel que fa a la mà d'obra de recol·lecta, varia. Per a certs conreus, i en zones determinades, com el tomàquet i altres d'hortalisses d'Almería, la gran majoria de la mà d'obra són homes. Per altres, com les maduixes de Huelva o les mongetes d'Agadir, la majoria són dones. La divisió sexual del treball s'explica per raons diverses, majoritàriament culturals i basades en l'estigmatització dels rols de gènere i habilitats que s'atribueixen a homes i a dones⁴. Les estructures hetero-patriarcals són presents al camp i perpetuen l'explotació. En ocasions, no permeten que puguin accedir al treball remunerat. En altres, les dones es contracten pel seu perfil més "dòcil" o menys confrontatiu. Sovint, les feines en què predomina la mà d'obra femenina són les que reben una remuneració més baixa⁵.

¹ 2018. Les infografies amb els indicadors es poden consultar a <http://indicadors.arrandeterra.org/infografies/>

² Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino, 2011. *Diagnóstico de la Igualdad de Género en el Medio Rural*

³ Com l'Associació de Dones del Món Rural a Catalunya o Ganaderas en Red, a l'Estat Espanyol.

⁴ Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino, 2011. *Diagnóstico de la Igualdad de Género en el Medio Rural*

⁵ FAO, 2011. <http://www.fao.org/3/am307e/am307e00.pdf>

L'EXPANSIÓ DEL MODEL EXTRACTIU – ALGUNS CASOS

“Múrcia, la huerta de Europa”, agricultura de regadiu en un territori desèrtic

Colonització: infraestructures hidràuliques

El desenvolupament d'infraestructures hidràuliques ha sigut clau per impulsar la transformació del model de producció agrícola de moltes zones de l'Estat Espanyol. En conseqüència, també s'ha transformat el paisatge, l'economia i les societats que hi habiten. El desenvolupament d'infraestructures hídriques per promoure el regadiu va caracteritzar l'aposta econòmica per a certes zones rurals de la dictadura franquista. El transvasament del Tajo-Segura, si bé s'ha començat a panificar el 1933 durant la Segona República, es va reprendre i començar a construir el 1966¹. Un cas emblemàtic dels efectes del transvasament és el de la conca del Mar Menor, al Camp de Cartagena. El transvasament de Tajo-Segura, finalitzat l'any 1979, va marcar un moment decisiu i va consolidar la base pel que es convertiria en l'activitat econòmica dominant de la zona, per la seva elevada rendibilitat: l'agricultura de regadiu. S'estima que, dels 600 m³ d'aigua transvasada cada any, dos terços es destinen a la irrigació. Menys del 20% es destina a l'abastiment d'aigua potable, el qual inclou, no només els residents, sinó les 28 milions de places en allotjament turístic de la zona.

A la regió de Múrcia, hi ha 85.000 ha de regadiu intensiu, que representen un 46% de la superfície agrícola. Les exportacions horto-fructícoles de la regió tenen un valor que supera els 2.000 milions €/any. Un dels productes estrella és l'enciam, el qual té una quota de mercat d'entre el 50 i el 30% de tot l'enciam que es comercialitza a Europa durant els mesos d'hivern. Ara bé, aquest model genera un mercat laboral amb grans desigualtats socials per raó de classe, gènere i ètnia, a la vegada que ocasiona grans danys ambientals. Sobre tot degut a l'ús intensiu de productes agroquímics al camp, hi ha una gran contaminació del sòl i l'aigua, així com una creixent escassetat de l'aigua. De fet, a la comarca del Camp de Cartagena, el conreu de regadiu ocupa un 84% de la superfície segons dades oficials². Els conreus de secà van ser substituïts pel regadiu en dos moments clau: el 1997 i més recentment, el 2011.

Les explotacions agrícoles de la zona estan experimentant una centralització de la producció en mans de grans capitals transnacionals que s'enriqueixen a base de sobre-explotar els recursos naturals de la zona i la mà d'obra. La producció intensiva per a l'exportació es va impulsar a mitjan segle XX. Les empreses espanyoles de llavors es van anar integrant en corporacions estrangeres, com G'S holding, d'origen britànic. Diverses de les empreses controlades per capitals estrangers han infringit la llei per la perforació de pous i establiment de dessalinitzadores il·legals, així com l'abocament de nitrats³.

¹ Agua, reforma y colonización, en *Las colonias de la “España verde” de Franco*, 2017. Disponible a: <https://medialab-prado.github.io/poblados-colonizacion-colonias-penitenciarias/introduccion>

² Dades 2018. Region de Murcia. *Estadística Agraria de Murcia 2017/2018*.

³ Delgado, A. i Tudela, A. 2019. *La màquina del regadió*. Disponible a <https://datadista.com/medioambiente/desastre-mar-menor/maquina-del-regadio/>

En els darrers anys, ha crescut la superfície agrícola en règim d'arrendament, i actualment representa un 30% del total de l'àrea conreada a la Regió de Murcia¹. El conreu en règim d'arrendament es relaciona amb la sobre-explotació de la terra ja que no hi ha interès per a la sostenibilitat d'aquesta a mitjà-llarg termini.

Segons un estudi de periodisme d'investigació de Datadista², el transvasament del Tajo-Segura només va aportar la meitat de l'aigua que s'esperava i ha servit per amagar que la gran part de l'aigua que es destina al regadiu ve, en realitat, d'aigües subterrànies. Tanmateix, en teoria les aigües subterrànies estan protegides per llei³, ja que es consideren una reserva important pel consum dels residents en períodes de sequeres futurs. Tanmateix, aquesta llei no va reduir l'extracció d'aigua d'aqüífers com es preveia i el regadiu es va seguir estenent de forma descontrolada. La construcció de plantes dessalinitzadores no va fer disminuir la demanda d'aigua sinó que va donar lloc a la proliferació de pous il·legals. Actualment, es calcula que s'han consumit 13000 hm³ de les reserves, per sobre de la capacitat de reposició dels aqüífers, i que hi ha més de 1.600 pous autoritzats. Segons un estudi de WWF i ANSE, un 25% de la superfície actual destinada al regadiu és il·legal⁴. El regadiu s'ha multiplicat per 10 en 40 anys, entre 1977 i 2017, lligat a l'aposta per la indústria horto-fructícola dels 70 i l'abandó del conreu tradicional de cereals. La finalització de la dictadura franquista i conseqüent liberalització dels mercats i integració en la Comunitat Econòmica Europea, així com la finalització de les obres del transvasament Tajo-Segura expliquen aquest gir⁵.

La incompetència dels diferents governs regionals i estatals – tant per controlar els pous il·legals com per solucionar la manca d'aigua a la zona – va acabar topant amb el marc Europeu, que estableix que els aqüífers no poden trobar-se en situació de sobreexplotació a partir de 2027. Així, en els documents de la Conca del Segura s'estableix que l'aigua subterrània se substituirà per aigua dessalinitzada. Els agricultors de regadiu, però, no ho veuen viable.

Ecocidi al Mar Menor

Al camp de Cartagena, regió de producció agrícola a la província de Múrcia, al sud-est de l'Estat Espanyol, l'orientació a l'exportació ha intensificat la producció d'hortalisses en regadiu, que han esdevingut el motor de l'economia. Es calcula que aporta uns beneficis de 900 milions d'euros i en depenen més 100.000 llocs de treball directes. Ara bé, anys de sobre-explotació dels recursos aqüífers per a l'agricultura han causat danys irreparables als ecosistemes locals i han portat els recursos hídrics al límit. Una de les conseqüències més visibles de l'expansió de l'agricultura intensiva és l'eutrofització⁶ de l'aigua del Mar Menor, la llacuna més gran de la península ibèrica⁷.

¹ Dades de 2016. Región de Murcia. *Estadística Agraria de Murcia 2017/2018*.

² Delgado, A. i Tudela, A., 2019. *La verdad del transvase*. Disponible a <https://datadista.com/medioambiente/desastre-mar-menor/verdad-del-trasvase/#atajos>

³ Llei d'aigües 29/1985, de 2 d'agost. Disponible a <https://boe.vlex.es/vid/ley-aguas-151606>

⁴ World Wildlife Fund i Asociación de Naturalistas del Sureste, 2018. *La burbuja del regadío: el caso del Mar Menor*. Madrid

⁵ Torres, F. i Gadea, E., 2012. *Agricultura intensiva de exportación, inmigración y transformación rural. El caso del campo de Cartagena, 1990-2010 (Murcia)*

⁶ Procés d'enriquiment nutritiu d'un ecosistema aquàtic, en què nitrats fertilitzen algues i fitoplàncton, que es reproduïxen descontroladament i impedeixen que la llum arribi al fons. En conseqüència, l'aigua es torna verdosa i les pastures marines moren. L'excessiu consum d'oxigen també causa la mort d'altres organismes marins.

L'aigua extreta dels aqüífers superiors del Camp de Cartagena està contaminada pels nitrats dels adobs del camp. En conseqüència, s'ha de filtrar en plantes dessalinitzadores, en què es genera una gran quantitat de residus nitrats que s'aboquen a la llacuna. En les darreres dècades, s'han contaminat, també, les capes inferiors dels aqüífers, degut a la mala gestió del procés de perforació dels pous: els agricultors de regadiu van perforar el sòl buscant aigua a més profunditat sense control i no es va cimentar el pas dels pous per la capa superficial (ja contaminada). Actualment, es calcula que hi ha unes 300.000 tones de nitrats acumulades en l'aqüífer del Camp de Cartagena. Aquesta aigua serviria per regar, ja que és rica en adob, si no fos pel teu alt gran de salubritat per la seva proximitat al mar. Així, ha de passar per un procés de dessalinització, del que en resulta un 30% de residus (sal i nitrats) que s'aboca al Mar Menor¹. Els anys 90, en temps de sequera, es va promoure l'ús de dessalinitzadores privades "d'ús temporal"² per fer filtrar l'aigua extreta d'aqüífers contaminats i es va dissenyar un sistema públic de canalització dels residus – salmorraductes, la construcció mai es va completar³.

Seguint una directiva europea, l'any 1996 es va aprovar un Reial Decret 261/1996⁴ per protegir les aigües de la contaminació per nitrats provinents de l'agricultura. Tot i que Europa requereix que el 2027 la concentració de nitrats a l'aigua sigui inferior a 50mg/L, les institucions espanyoles han optat per protegir els interessos econòmics i han establert requeriments més laxos (200 mg/L). A més, s'han elaborat Codis de Bones Pràctiques Agràries d'obligat compliment. Segons la investigació de Delgado i Tudela, es van atorgar ajudes de la PAC a regants que incomplien el Codi en relació la contaminació per nitrats. Actualment, es calcula que un 38% de l'aigua subterrània al Camp de Cartagena està contaminada⁵.

L'aigua del Mar Menor es va tornar verda a la primavera del 2016 i es va ordenar el tancament de la xarxa pública de salmorraductes. Com a resposta, l'any 2018, es va aprovar una llei de mesures urgents⁶, que establia una sèrie d'obligacions i prohibia els productes més agressius, per fer front als elevats nivells de contaminació i la conseqüent eutrofització del Mar Menor. Tanmateix, s'han produït denúncies d'incompliment d'aquesta llei en diverses ocasions⁷.

Així, els abocaments del procés de dessalinització i la comunicació entre els aqüífers i el Mar Menor, juntament amb els adobs nitrogenats arrossegats per les aigües de reg i pluges han anat carregant de nitrats l'aigua dels aqüífers i del mar. A més, la llacuna ha estat perjudicada pel desenvolupament urbanístic descontrolat i la construcció de ports esportius. Com reconeix el mateix govern espanyol, el desequilibri dels ecosistemes del Mar Menor i la situació crítica en què es troba en l'actualitat són conseqüència de l'activitat humana. En concret, la concentració de nitrats va augmentar desmesuradament a partir del 2016 i s'ha perdut un 85% de les pastures marines.

⁷ Delgado, A. i Tudela, A., 2019. *Mar Menor: historia profunda de un desastre*. Disponible a <https://datadista.com/medioambiente/desastre-mar-menor/eng/>

¹ Delgado, A. i Tudela, A. *Los secretos del acuífero contaminado*. Disponible a <https://datadista.com/medioambiente/desastre-mar-menor/acuifero-contaminado/>

² Més endavant, es va fer la vista grossa amb les dessalinitzadores il·legals.

³ Delgado, A. i Tudela, A. 2019. *La gran chapuza*. Disponible a <https://datadista.com/medioambiente/desastre-mar-menor/gran-chapuza/>

⁴ Disponible a <https://www.boe.es/boe/dias/1996/03/11/pdfs/A09734-09737.pdf>

⁵ Pel total de l'Estat Espanyol, aquest percentatge és del 46%.

⁶ Ley 1/2018, de 7 de febrer https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2018-8156

⁷ Delgado, A. i Tudela, A. *Los secretos del acuífero contaminado*. Disponible a <https://datadista.com/medioambiente/desastre-mar-menor/acuifero-contaminado/>

Per fer front als danys ambientals del Mar Menor, el govern espanyol calcula que faran falta mesures que tindran un cost de 647 milions d'euros¹. Ara bé, no es qüestiona l'arrel del problema. Les mesures inclouen la desalobració i desnitrificació de l'aigua, els residus de les quals s'abocaran al Mediterrani, la clausura de pous il·legals i contaminants, així com la revisió de les concessions de cultius de regadiu. Per tant, no es contempla la reducció de la superfície de regadiu².

Mà d'obra: dependència i explotació

Per tal d'assegurar la competitivitat de les hortalisses i fruites conreades al Camp de Cartagena i destinades a l'exportació, calia mantenir els costos de producció el més baixos possible. Així, durant les darreres dècades del segle XX, els jornalers espanyols – ja molt organitzats – van ser substituïts per mà d'obra estrangera, més submissa i, sobretot, més barata. La majoria de treballadors provenien del Marroc i feien estades temporals, degut a la irregularitat de la seva situació. A principis dels 2000, va començar a arribar immigració d'altres països, sobretot d'Ecuador, i va esdevenir més permanent. D'altra banda, la creixent intensificació de la producció va anar lligada de l'assalarització del treball, ja que la mà d'obra familiar no hi podia fer front. El mercat laboral del camp requereix treballadors flexibles i mòbils, i està molt segmentat, tant per sexe com ètnia³.

Tot i que asseguren l'abastiment de béns de primera necessitat social com són els aliments que totes consumim, la mà d'obra al camp està molt mal remunerada i no se li'n reconeix l'aportació de valor afegit a la llarga cadena del lucratiu negoci de l'agro-exportació. L'extractivisme socioeconòmic legitima la violència estructural en què es fonamenta el mercantilisme alimentari fins a justificar les condicions de semi-esclavitud al camp.

La collita d'un enciam al Camp de Cartagena es retribueix al voltant de 0,03 € la peça. Els i les treballadores treballen en règim de contractació temporal (legal) en el millor dels casos, pel que l'empresari es lliura de possibles reclamacions futures, en condicions d'explotació intensiva de recol·lecció i embalatge en cadena (a l'estil fordista). Cada persona treballadora pot arribar a collir uns 5000-6000 enciams al dia. Aquest ritme de treball comporta riscos i costos (presents i futurs) per la salut que van a càrrec del treballador/a. Mentrestant, els grups empresarials (en règim d'oligopoli) que conreen enciams a la regió de Múrcia tenen una quota de mercat que oscil·la entre el 30 i el 80% de tot l'enciam que es comercialitza a Europa a l'hivern. D'aquí el sobrenom de Múrcia "la huerta de Europa".

El preu de l'enciam iceberg que té uns costos salarials globals que no superen els 0,5 € per collidor/a per productors, pot fluctuar entre els 0,80 i 1,5 € la unitat al nord d'Europa, i fins als 4 i € la peça als països del Golf Pèrsic. Així, el que rep el treballador/a només representa entre un 2 i un 4 % del valor que en paga el consumidor/a en un supermercat europeu.

¹ Delgado, A. i Tudela, Al., 2019. *Quien paga el daño causado*. Disponible a: <https://datadista.com/medioambiente/desastre-mar-menor/quien-paga/>

² Ministeri de Transició Ecològica, 2019. Análisis de soluciones para el vertido cero al Mar Menor proveniente del Campo de Cartagena. Disponible a: <https://www.miteco.gob.es/es/agua/temas/concesiones-y-autorizaciones/Mar-Menor-Campo-de-Cartagena-Vertido-Cero.aspx>

³ Torres, F. i Gadea, E., 2012. *Agricultura intensiva de exportación, inmigración y transformación rural. El caso del campo de Cartagena, 1990-2010 (Murcia)*

La precarietat de les condicions laborals va donar lloc a una vaga de gairebé 400 treballadors/es del grup Fruca a Múrcia, l'any 2015. La immensa majoria dels treballadors/es eren d'origen marroquí i equatorià i, amb la vaga, volien denunciar l'incompliment dels convenis del sector, l'acumulació de contractes temporals durant períodes de fins a 10 anys en feines continuades d'empreses del grup, i, sobretot, l'encobriment fraudulent de contractes per "obra i servei" a la Seguretat Social, adaptats al dia amb signatura posterior a la producció "a destajo". És a dir, es descomptaven les hores de transport col·lectiu al lloc de producció de més de 2 hores de distància i es re-adaptaven a posteriori els fulls de salaris i les cotitzacions socials empresarials a jornades laborals de més de 10 hores com a temps parcial en funció del treballador/a, la productivitat observada de l'encarregat i el dia. Això és el que es coneix com a contracte "a destajo", modulats a mida de forma irregular i que es fa signar a posteriori, com si equivalgués al contracte diari o temporal d'obra i servei a la productivitat subjectiva d'una jornada de 4, 6 o 8 hores segons els criteris empresarials de rendibilitat. Es calcula el rendiment dels recol·lectors amb independència de les hores de treball, la climatologia o les condicions físiques de les persones treballadores. A més, en molts casos, els recol·lectors/es no tenen capacitat lectora en castellà.

Les demandes de la vaga eren bàsiques: respectar els convenis del sector i regularitzar el personal temporal en contractació continua i permanent a través d'empreses del grup o d'ETT¹ com a "personal fix discontinu", una figura contractual prevista en l'ordenament jurídic laboral per a adaptar-se a aquelles situacions productives i necessitats empresarials de flexibilitat d'hores de treball que degut al tipus de producció o comandes es poden produir de forma asimètrica durant l'any. Una altra de les demandes era el respecte de les condicions bàsiques de transport de llarg recorregut de Múrcia a Almeria, Albacete o Ciudad Real, donades les llargues distàncies entre les explotacions agràries de les diferents empreses del grup i les exigències de mobilitat laboral. S'havien reportat casos i denúncies d'accidents en mitjans de transport col·lectiu que no estaven assegurats ni en les condicions tècniques adequades.

La reacció empresarial a la vaga va ser radicalment expeditiva: es van produir acomiadaments disciplinaris o la no crida i liquidació, aprofitant el règim forçat d'obra i servei, de centenars de treballadors/es magrebins/es. El servei de traducció i mediació durant el conflicte que va aportar un sindicat majoritari de tradició industrial i pública, no tenia presència física als camps ni capacitat de penetració entre la població immigrada que arriba a representar un 90% del total del sector. Consistia en una persona magrebí, contractada pel mateix sindicat, la qual va acabar, juntament amb els treballadors/es damnificats, constituint un sindicat propi.

Les represàlies van ser greus, sumades a la manca de cobertura legal dels treballadors/es de la vaga, l'existència massiva de contractes d'obra i servei amb acomiadaments sense retorn, els recels dels sindicats majoritaris davant d'una lluita laboral fora del seu control i direcció, i sobretot, la reticència del grup empresarial a acceptar una vulneració de drets laborals sistemàtica que s'havia produït durant molts anys sense remor. Tanmateix, des de llavors, algunes condicions van començar a canviar tímidament per a altres treballadors/es futurs/es: van començar a formalitzar-se els primers contractes "fixos discontinus" i es va produir un avanç en el control sindical sobre possibles arbitrietats en les cotitzacions i retribucions de les jornades. Fins llavors, els salaris havien oscil·lat entre els 20 i 40 € diaris segons el rendiment, és a dir, per sota dels 800 € mensuals. El cas de Fruca és només un dels exemples de les vulneracions de drets que es pateixen a diari als camps de la regió de Múrcia.

¹ Empreses de Treball Temporal

Els “beneficiaris”: Els grans hòldings agrícoles

La concentració de recursos i capital en poques mans és una de les característiques del capitalisme alimentari i que també s'està produint arreu als territoris del sud dels Pirineus. Múrcia i Almeria no són casos aïllats, sinó la punta d'un iceberg del capital agroalimentari espanyol i europeu del model *farfood*. Per exemple, Ebro Foods i el Grup Puleva, empreses d'origen espanyol, es van convertir en líders mundials de sectors com l'arròs, en el que feia temps que l'extractivisme a països del sud era pràctica habitual. A través de Mundiriz¹ (que comercialitza, entre d'altres, marques com La Cigala, SOS o Nomen), es van instal·lar a Larraix i Kenitra, al Marroc, per a l'explotació i expansió productiva. Això va donar lloc a greus conflictes², que van acabar amb la militarització com a resposta a les demandes locals de la població³.

Els grans grups empresarials controlen totes les etapes del cicle de vida dels productes agrícoles que es conreen a la conca del Segura i que es consumeixen a tot Europa. Aquest model és el mateix que predomina en les macro-granges de porcí de Catalunya i arreu. Al Camp de Cartagena, destaca G'S holding, filial del grup britànic The Shropshire Group. En operatiu des del 1952 al Regne Unit, va arribar a l'Estat Espanyol el 1985. Controlen tota la cadena de subministrament, seguint el model d'integració vertical⁴. A Espanya, no només conrea al Camp de Cartagena, sinó també a altres indrets de la província de Murcia, Albacete, Alacant i Almeria. A nivell internacional, el grup té productors a tots els continents. Del que es produeix a Espanya, un 80% s'exporta a la resta d'Europa⁵. El volum de negoci de la filial espanyola es troba entre els 30 i 60 milions anuals⁶.

Un altre dels grans hòldings agrícoles present a Múrcia és el grup BEHR, d'origen Alemany amb filials a Espanya i Polònia. La filial BEHR Iberia té seu a Múrcia, al Camp de Cartagena. Tenen empreses en la producció, serveis i comercialització de productes agraris, i treballen amb pràcticament tots els supermercats alemanys⁷. Un altre dels grups empresarials als rànquings de facturació del model *farfood*, i que també està ubicada al Camp de Cartagena és Fruca Marketing. Com afirmen al seu web “Fruca Marketing controla todos los procesos desde la selección de la semilla hasta la evolución de los productos en los mercados de destino”, pel que tenen un gran control sobre els preus. Disposen de quatre societats mercantils de producció, distribució i comercialització hortofructícola a l'Estat Espanyol: la Forja, Hortisano, Explotaciones Malagon i Fruca. A més, tenen una cinquena empresa anomenada Douna Export, a Biougra, al Sous-Massa marroquí. Cartagena, Almeria, Ciudad Real, Albacete i Biougra (Agadir, al Marroc) són les seves bases d'operacions productives i logístiques per a l'agro-exportació d'enciams, pebrots, melons, síndries i carbassó a la resta d'Espanya i Europa.

¹ <https://www.elmundo.es/elmundo/2012/06/23/internacional/1340455866.html>

² <https://www.publico.es/actualidad/marca-espana-cultiva-pobreza.html>

³ <https://www.youtube.com/watch?v=AaNUGO0hJW8&feature=youtu.be>

⁴ Web corporativa <https://gsgrupo.com/quienes-somos/>

⁵ <https://www.proexport.es/portfolio/gs-espana-holdings/>

⁶ <http://www.spainproductsfrommurcia.com/companies-directory/-/list/file/companyDetail/631/gs-espana-s-l>

⁷ Web corporatiu <https://behr-ag.com/es/nuestra-empresa/la-behr-ag/behr-en-europa.html>

El Ejido, Almeria

De desert a Mar de plàstic

Almeria, una de les regions d'Andalusia històricament més pobres i tradicionalment emigrant, va començar a escalar posicions en els indicadors de producció de riquesa i renda per càpita partir dels anys 70. És el que es coneix com el "milagro almeriense". La frontera agrícola europea es va expandir cap al sud, i els antics secans es van transformar en zones agrícoles molt potents¹. Els hivernacles es van estendre per tot el territori, i l'economia de la zona es va internacionalitzar a través de l'especialització en l'exportació de productes agroalimentaris a Europa a preus baixos. Aquesta transformació anava en consonància amb l'aposta pel nou model neoliberal de creixement i acumulació de riquesa basat en el consum de productes de llarga distància. D'un territori erm i àrid se'n va fer un rebost de regadiu encarat a la nova estructura socioeconòmica de l'era euro-comunitària. A principis dels 2000, el nou western Dorado ja no era un desert, sinó que l'agricultura s'havia estès i municipis com l'Ejido encapçalaven el rànquing d'oficines bancàries per habitant de tot l'Estat Espanyol².

La concentració de la terra s'ha accentuat en les darreres dècades. Així, segons les dades de l'últim Cens Agrari publicades per l'INE³, tot i només representar un 1,4 % del total de les explotacions a Almeria, les explotacions de més de 100 ha ocupen la meitat de la superfície agrícola total.

Actualment, Almeria disposa de gairebé 50.000 hectàrees cobertes d'hivernacles de regadiu, que produeixen per a l'agroexportació de tomàquet, síndria, meló, pebrot, carbassó i cogombre a Europa, principalment. Els hivernacles ocupen l'antic "secarral" pla de l'Ejido i pràcticament tota la província, de muntanya a mar, fins a arribar al límit del parc natural de Cabo de Gata. Si bé en un inici eren famílies de la Sierra que van baixar a la vall per començar a conrear, i es basava en la mà d'obra familiar, les dimensions que ha pres l'agricultura de l'Ejido l'han fet totalment dependent de la mà d'obra estrangera.

D'altra banda, gairebé el 70% de les hortalisses produïdes es destinen a l'exportació. Així, només a la província d'Almeria es produeixen més de 3.800.000.000 kg d'hortalisses anuals⁴, el que representa un 24% del total d'hortalisses conreades a l'Estat Espanyol. Així, si només es comercialitzés al mercat nacional, Almeria podria abastir 80 kg anuals d'hortalisses per habitant de l'Estat Espanyol. El preu que reben els empresaris agrícoles en les subhastes de corredors és volàtil, però ronda els 60 cèntims/kg de mitjana. Mentrestant, als supermercats on es comercialitzen, les persones consumidores paguen entre 3 i 4 euros/kg pel mateix producte. Els treballadors del camp, en canvi, si tenen sort, arriben als 900 euros mensuals, treballant en condicions molt precàries, durant jornades senceres sota el plàstic dels hivernacles. De la mateixa manera que al camp de Cartagena, els grans beneficis que genera l'agroindústria no arriben a la mà d'obra.

Per a fer possible la producció d'hortalisses a escala global, s'ha establert l'anomenada indústria auxiliar a les zones del voltants del municipi. Es tracta d'indústria de fabricació de plàstics dels hivernacles, de reg per degoteig, empreses de control biològic i nutrició per les plantes, de llavors,

¹ Andrés Sánchez-Picón. 2020. *Entrevista documental "Después de las ocho"*. Entrevistat per Bruna SCCL [presencial] Almeria, gener 2020.

² <https://www.elmundo.es/elmundo/2009/10/20/andalucia/1256067119.html>

³ Cens Agrari 2009, INE

⁴ Segons dades del Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació, 2018

companyies de logística i comercialització, sistema d'almodins¹, etc. Així, actualment, el sector agroalimentari representa al voltant del 40% del PIB de la província d'Almeria.

Financierització

El preu de la terra, considerablement per sobre de la mitjana del sòl agrícola a l'Estat Espanyol, ha augmentat considerablement des dels anys 70. Si bé va experimentar un pic els anys 2007 i 2008², moment en què va esclatar la bombolla immobiliària i la crisi econòmica, ha tornat a anar a l'alça des del 2013³. Els preus elevadíssims fan que sigui molt difícil accedir-hi per a petits agricultors, que es veuen obligats a endeutar-se per començar o seguir amb el negoci. Això explica, en part, la tendència a la desaparició de petits agricultors i que cada vegada siguin més les explotacions agrícoles que cauen en mans de societats mercantils. D'altra banda, alguns empresaris agrícoles han anat a cercar terres on els preus són més baixos però les condicions climàtiques s'assemblen: al Marroc.

Aproximadament un 70% de l'agricultura de la província d'Almeria està finançada per la caixa rural Cajamar. Aquesta cooperativa de crèdit agrícola, és, de fet, la major cooperativa de crèdit de l'Estat Espanyol. Donen suport a agricultors i a tota la indústria auxiliar que s'ha generat al seu voltant. Des de mitjans dels 70, Cajamar gestiona un centre experimental per estimular el desenvolupament de l'agricultura a Almeria, ubicat a l'Ejido⁴.

D'altra banda, capitals transnacionals també són presents i obtenen benefici del model agroexportador instaurat a l'Ejido i Almeria. La indústria agroquímica, a nivell mundial, consisteix bàsicament en quatre grups multinacionals: Bayer, corporació alemanya que recentment va comprar l'americana Monsanto; BASF, també d'origen alemany; Corteva, nord-americana, resultant de la fusió entre Dow i DuPont⁵; i Syngenta, d'origen suís que des de fa poc pertany al grup xinès (estatal) ChemChina. Aquestes empreses controlen el 80% dels agroquímics. Ara bé, recentment s'estan popularitzant les mesures de control biològic, enlloc del control agroquímic. Les tres empreses de control biològic més grans del món són Cooper, holandesa, Biobest, belga, i Agrobio, fundada a Almeria el 1995 i amb presència a Agadir. Pel que fa a la comercialització de llavors, les principals són Bayer, Corteva i Syngenta, que controlen la meitat del mercat⁶. Syngenta, a més, compte amb un centre experimental de llavors a l'Ejido. També en té un BASF, a través de la seva filial Nunhems⁷. Bayer, per la seva banda, a l'Ejido compta amb un centre experimental i, també, la seva central logística d'Espanya⁸. Així, tot i que la majoria d'empresaris agrícoles són de la zona, les corporacions transnacionals tenen la producció agrícola d'Almeria controlada.

¹ En castellà, "alhóndigas"

² Consejería de Agricultura, Pesca y Desarrollo Rural. *Encuesta de precios de la tierra en Andalucía 2013*. Servicio de Estudios y Estadísticas

³ Segons l'Enquesta de Preus de la Terra del Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació (2018)

⁴ Cajamar. 2020. *Entrevista documental "Después de las ocho"*. Entrevistat per Bruna SCCL [presencial] Almería, gener 2020.

⁵ <https://www.barrons.com/articles/dowdupont-spinoff-dow-dupont-corteva-51556552428>

⁶ ETC Group, 2018. *Plate tectonics - Mapping Corporate Power in Big Food*. Disponible a: https://etcgroup.org/sites/www.etcgroup.org/files/files/etc_platetectonics_a4_nov2019_web.pdf

⁷ <https://www.basf.com/es/es/who-we-are/BASF-en-Espan-a/Ubicaciones/almeria.html>

⁸ <https://www.expansion.com/2015/03/04/andalucia/1425496384.html>

Racisme i auge de l'extrema dreta

A principis dels 2000, al municipi de l'Ejido va esclatar un conflicte ètnic arran d'una agressió, en què va morir una noia i 22 persones van resultar ferides¹. El conflicte era visible des de ja feia temps, degut a la segregació en els espais comuns, residencial i comercial, la desigualtat extrema en la distribució de la riquesa derivada del treball al camp, i la immaduresa d'una societat amb dificultats per a la normalització de l'acollida i la diversitat. La societat de l'Ejido té normalitzada l'explotació, la desigualtat i la vulneració de drets socials bàsics, i així com el frau a la seguretat social, fomentat pel model extractivista del capitalisme alimentari. Vint anys més tard, el partit d'extrema dreta VOX, de discurs obertament anti-immigració, governa a l'Ajuntament, i les persones migrades que treballen als hivernacles ho fan en condicions precàries, sovint sense contracte i en condicions d'explotació.

L'organització del treball al sector agrícola segueix basada en l'explotació de mà d'obra estrangera per les tasques més mal remunerades. Quan aquest model es va implementar, als 90, la població immigrant rondava les 2.000 o 3.000 persones, i ara ja arriba les 60.000-70.000 persones. Això, en un municipi en què, segons el padró d'habitants, hi viuen de manera permanent 83.594 persones². La falta d'habitatge i serveis socials per atendre el ràpid creixement demogràfic i l'arribada de mà d'obra estrangera, lligada amb la manca de voluntat política han dificultat la integració de les persones nouvingudes³.

D'altra banda, la competitivitat del sector agrícola en el mercat global depèn dels "costos baixos" de la mà d'obra, ja que l'entrada de països de fora la UE al mercat comunitari ha incrementat la pressió en els preus. Si abans l'Estat Espanyol tenia l'avantatge de les condicions climàtiques favorables i de costos més baixos en comparació amb països del nord i centre d'Europa, ara es veu disputat per productes de Marroc i altres zones del sud global.

L'augment del suport a Vox s'explica com a resposta a la incertesa i la desconfiança de la població cap a l'arribada d'immigrants, que al treballar de forma temporal i irregular tenen dificultats per integrar-se en la societat i experimenten una elevada rotació. Vox ha aprofitat la por al desconegut i s'ha recolzat en el discurs de la seguretat, els valors tradicionals, la institució de la família, l'orgull patriòtic i la defensa del món rural.

En l'imaginari col·lectiu de l'Ejido encara predomina la idea de la petita explotació conrea per famílies humils provinents de la Serra que van haver de treballar molt dur per guanyar-se la vida i que és gràcies a aquest gran esforç que l'economia de la zona ha prosperat i ha convertit Almeria en exportador mundial d'hortalisses fresques. Tanmateix, aquesta visió romàntica de l'agricultura invisibilitza el procés de financierització de la terra, la dependència de mercats exteriors, la destrucció del medi ambient, l'augment de les desigualtats i l'explotació de mà d'obra estrangera en què es basa el model. La producció i generació d'excedent de riquesa no s'ha redistribuït en la societat.

¹El País, 2000. Vecinos de El Ejido armados con barras de hierro atacan a los inmigrantes y destrozan sus locales https://elpais.com/diario/2000/02/07/espana/949878022_850215.html

² Segons dades del Instituto de Estadística y Cartografía de Andalucía, 2019

³ Andrés Sánchez-Picón. 2020. *Entrevista documental "Después de las ocho"*. Entrevistat per Bruna SCCL [presencial] Almería, gener 2020.

El sector agrícola, clau pel “desenvolupament” del Marroc

La signatura de tractats de lliure comerç als anys 90 va suposar l'entrada del Marroc en la globalització. Això va implicar l'adopció d'una política liberal i va reforçar la Unió Europea, beneficiària dels tractats de Barcelona del 1995. A la vegada, l'encariment de la terra en territori espanyol, lligat al boom de l'Ejido i les limitacions del territori, va portar alguns empresaris agrícoles a buscar alternatives per seguir expandint la producció per a l'exportació, a finals dels 90 i principis dels 2000. La solució la van trobar en territori veí, al Marroc, en què les polítiques d'atracció de capitals estrangers ho afavorien. La zona del Sous-Massa s'ha convertit en territori de producció d'aliments per Europa, sota el control d'empreses espanyoles i franceses. S'hi va configurar un dels primers macro-parcs agraris que seguia el mateix patró d'Almeria. El “nou Ejido marroquí” va ser l'assaig del que acabaria esdevenint un model socioeconòmic estratègic del règim a mig termini. Tot i que encara no s'ha arribat a ocupar tota la superfície disponible per ser explotada en monocultius de reg intensiu, els hivernacles del Sous-Massa ja cobreixen 500 kilòmetres quadrats del territori (una mida semblant a la província d'Almeria) i destinen la seva producció, principalment a mercats europeus.

Els objectius de desenvolupament econòmic del Marroc a curt i mig termini queden recollits en el Pla Vert¹ i l'Estratègia Nacional de l'Aigua 2030²: convertir el Marroc en una de les potències agro-exportadores del planeta. Com es pot veure en el gràfic 9, el volum de producció de fruita i hortalisses no ha deixat d'augmentar en els darrers anys. Les xifres d'inversió previstes al Pla Vert ronden els 800.000.000 € fins al 2020, amb l'objectiu de modernitzar el sector i doblar l'explotació horto-fructícola. Així, es volen augmentar en un 400 % el valor de les exportacions agroalimentàries, dur a terme 1.500 projectes d'inversió a les 16 regions agrícoles del país i sumar 6 macro-parcs agrícoles especialitzats més, semblants al que s'ha desenvolupat al Sous-Massa i la província d'Agadir amb capital mixt en els darrers vint anys. Per poder redimensionar la producció agro-exportadora a aquesta escala, l'aigua és un factor clau.

Així, una de les prioritats és l'atracció de capitals i tecnologia per optimitzar recursos escassos a través de tècniques avançades d'irrigació. Sobretot a zones com Agadir i el Sous Massa, en què menys del 10% dels recursos hídrics existents es destinen a la sobre-explotació de més de 50.000 hectàrees destinades a l'agroexportació. La planificació i inversió previstes contemplen la construcció i explotació d'una macro-dessalinitzadora capaç de generar 100.000 m³ al dia. Més enllà de l'extractivisme agrícola, la zona d'Agadir és un dels pilars de desenvolupament turístic del país, un sector que també té objectius de creixement.

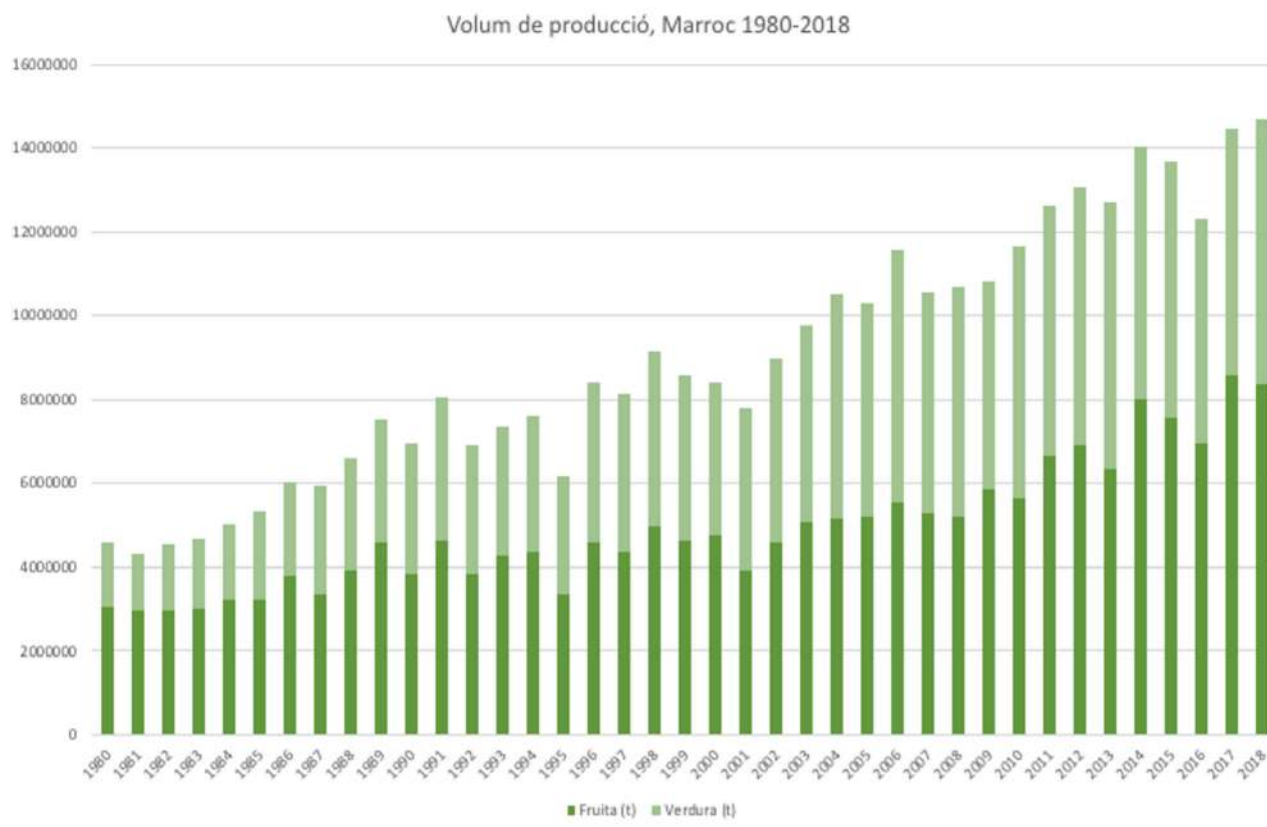
Segons un informe de l'ICEX, orientat a inversors espanyols, la situació de l'aigua al Marroc planteja força desafiaments³. Llevat del nord del país, els recursos hídrics superficials ja estan pràcticament tots mobilitzats. D'aquests, un 80% s'empren per al regadiu agrícoles i només el 20% per a l'ús industrial, turístic i domèstic. Sembla difícil pensar que és possible redimensionar l'agro-exportació horto-fructícola de regadiu fins a les magnituds econòmiques que es plantegen i cal plantejar quins són els costos i impactes que se'n derivaran. L'Estratègia Nacional de l'Aigua preveu una ambiciosa inversió i construcció massiva d'infraestructures hídriques arreu del país fins a l'any 2030. Tot plegat constitueix un programa d'inversió i despesa multimilionari

¹ Resum disponible a <http://www.farfood.land/index.php/extractivisme/2-uncategorised/30-la-desertitzacio-del-desert-i-l-aigua-de-l-estat>

² http://www.ondh.ma/sites/default/files/strategie_nationale_eau.pdf i http://www.environnement.gov.ma/PDFs/publication/Synthese-SNDD_FR.pdf

³ ICEX, 2014. *El sector del agua en Marruecos*

(manteniment al marge) que planteja dubtes econòmics en relació als objectius de creixement agro-exportador i turístic. La capacitat d'aigua actual als embassaments ronda els 17.200 milions de m³ segons l'estudi de l'ICEX, i la capacitat mobilitzable és de 1.700 milions de m³ més. Això significaria un 10% d'increment en una clara situació d'estrés hídric sota aquest model de desenvolupament econòmic.

Gràfic 9: Elaboració pròpia. Dades FAOSTAT

Pla Verd: Rèplica i expansió

El Pla Marroc Verd (del francès, “Plan Maroc Vert”) 2008-2020, amb un nom que recorda a la Revolució Verda dels anys 60-70 al sud-est asiàtic, tenia l'objectiu de diversificar i “modernitzar” la producció agrícola, mitjançant l'expansió del regadiu¹. Així, segons el Departament d'Agricultura, Pesca, Desenvolupament Rural, Aigua i Boscos marroquí, l'agricultura del Marroc es trobava amb un seguit de limitacions: inversions insuficients degut a la baixa modernització, poca presència de la banca en el sector i manca de subvencions; organització pobre del sector amb baix nivell d'interacció entre diferents professionals; gestió i supervisió d'explotacions agrícoles inadequada; limitació dels recursos hídrics existents accentuada per la irrigació ineficient; parcel·lació excessiva de les terres agrícoles i predominança del conreu de cereals. D'altra banda, la proximitat a Europa, el dinamisme del mercat nacional, la competitivitat de la mà d'obra agrícola, els avantatges competitius de certs productes i la presència de models agroindustrials d'èxit, es van considerar condicions favorables en què basar el Pla². Ras i curt, el Pla pretenia “modernitzar”

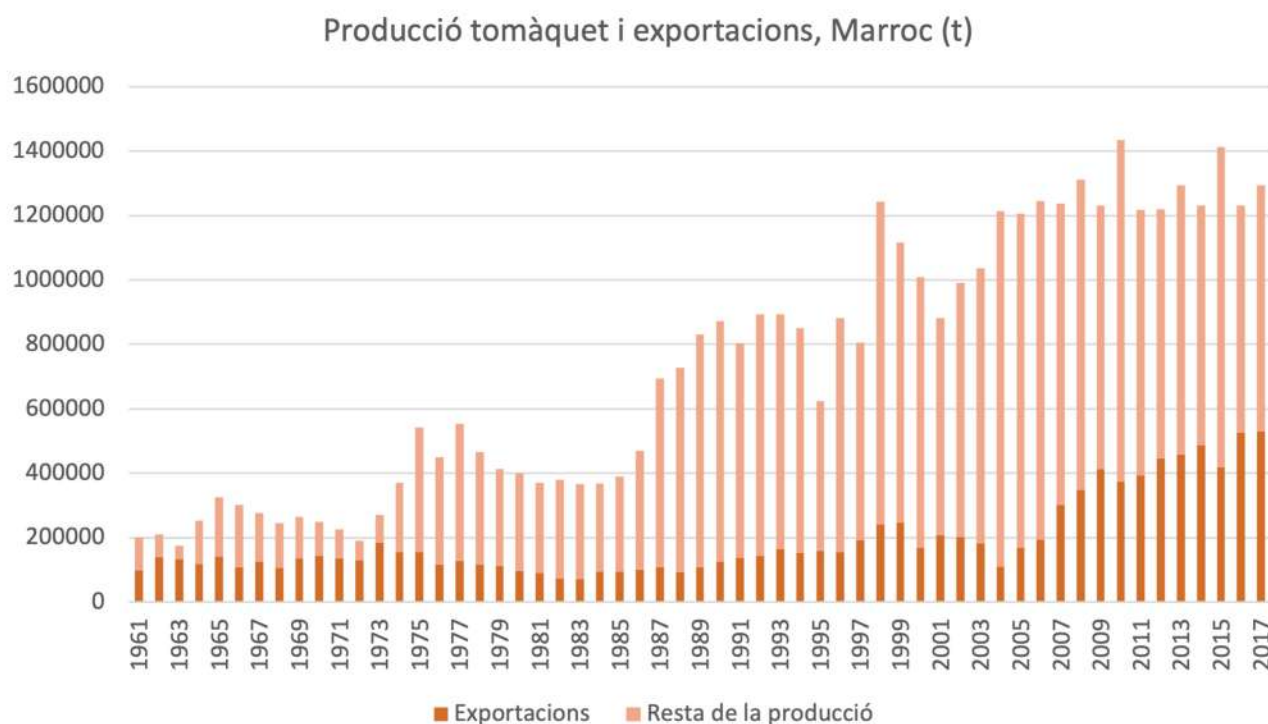
¹ ICEX 2020. Informe económico y comercial de Marruecos.

² Departament d'Agricultura, Pesca, Desenvolupament Rural, Aigua i Boscos. *Green Morocco*. Disponible a <http://www.agriculture.gov.ma/en/pages/strategy>

el sector mitjançant la mecanització i l'increment d'agroquímics, fomentar l'augment de la mida de les explotacions i esperonar l'exportació. L'agricultura, seria, així, “un motor de creixement” econòmic¹.

Les mesures per dur a terme el Pla Verd es basaven en la inversió privada i l'atracció de capitals internacionals. A més, es va impulsar la privatització de terres públiques i col·lectives, i l'establiment de col·laboracions público-privades. Seguint el discurs del progrés i del *win-win*, en què se suposa que tothom hi surt guanyant, el govern marroquí va impulsar la industrialització del sector agrícola del país per abastir mercats internacionals. Tanmateix, el caràcter elitista i la falta d'inclusivitat del Pla ha estat criticat². Tot i reconèixer que un 80% de les explotacions eren petites, de caràcter familiar, el Pla volia que s'agreguessin en explotacions de mida més gran per incrementar-ne la rendibilitat i el potencial econòmic. Així, es va prioritzar el capital i no la producció en petita escala, en detriment de famílies agricultores i del medi-ambient. L'enfocament ultra-productivista promovia la sobreexplotació de la terra, la qual havia estat conreada durant segles seguint mètodes tradicionals, en equilibri amb el medi.

Un dels sectors agrícoles que es va considerar clau al Pla va ser el de la fruita i les hortalisses, pel seu alt valor afegit. Així, el Pla volia multiplicar per 5 el valor de les exportacions d'aquests productes. En concret, es va apostar pel conreu de tomàquet i de maduixa, molt valorats al mercat europeu. Com es pot veure en els gràfics 9 i 10, elaborats a partir de les dades de la FAO, tant la producció com l'exportació de tomàquet i maduixa han augmentat en les darreres dècades, si bé no especialment durant el període d'aplicació del Pla Verd.

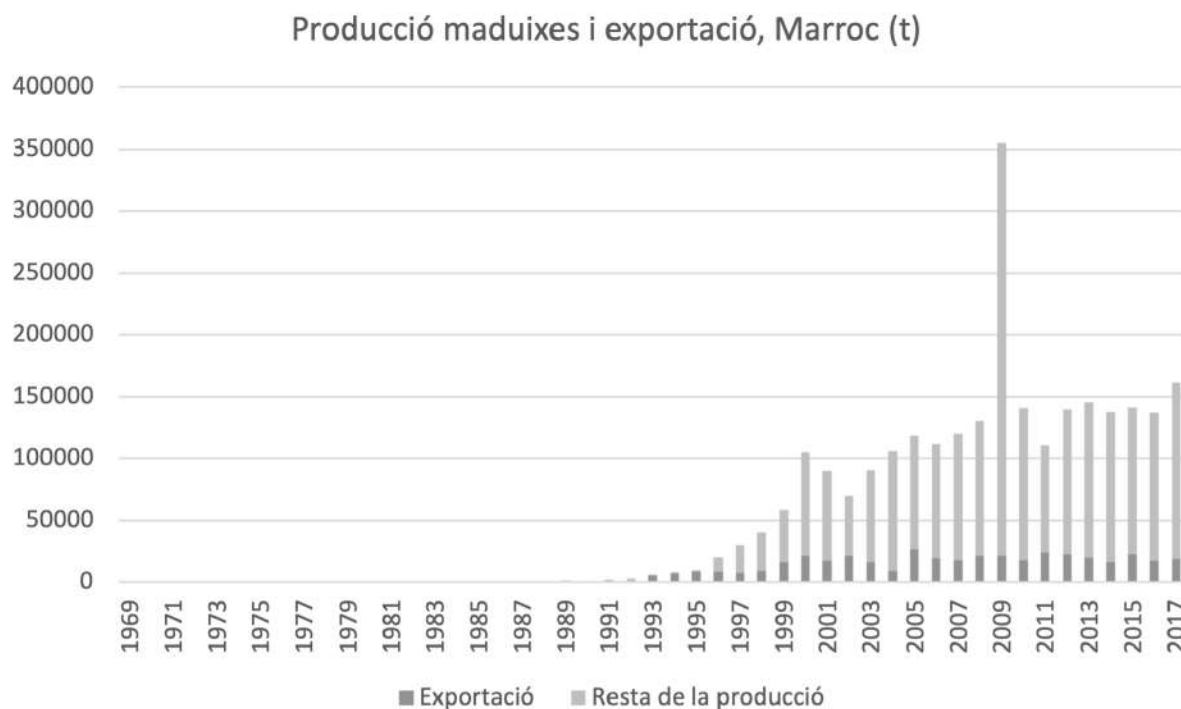

Gràfic 10: Elaboració pròpia. Dades FAOSTAT

¹ Departament d'Agricultura, Pesca, Desenvolupament Rural, Aigua i Boscos. *Idees forces du Plan Maroc Vert*. Disponible a <http://www.agriculture.gov.ma/pages/idees-forces>

² Akasbi, N., 2012. Une nouvelle stratégie pour l'agriculture marocaine: Le Plan Maroc Vert. *New Medit*, 11(2), pp.12-23.

Convé destacar que, en el cas de les maduixes, es va produir un pic de producció sense precedents l'any 2009 (el segon any de vigència del Pla), però que no es va reflectir en les exportacions. Així, l'any següent, la producció de maduixa es va desplomar a nivells anteriors.

Gràfic 11: Elaboració pròpia. Dades FAOSTAT

Condicions laborals i mà d'obra feminitzada

Al Marroc, la diferència amb les explotacions agro-exportadores d'Almeria o de Múrcia és que la mà d'obra està feminitzada per sobre del 90%. Les dones treballadores dels hivernacles del Sous-Massa o als camps de maduixes del nord representen la majoria del personal al camp. Els homes tenen feines de transport, vigilància, control i comercialització. Segons Saida Drissi, la presidenta de l'Associació Democràtica de Dones del Marroc, els estudis estimen que, al món rural, el 93% de les dones ocupades treballen en l'agricultura, mentre que el percentatge és del 64% pels homes. En el cas de les explotacions agràries mixtes (amb capital estranger), la feminització i la divisió sexual del treball encara és més acusada i segmentada.

A les finques de producció per a l'exportació, el capital transnacional cobreix la demanda de força de treball prioritàriament amb dones joves, solteres i sense càrregues familiars. Igual que en alguns casos al sud-est de l'Estat Espanyol, l'accés a aquestes feines està, sovint, controlat pels homes transportistes, que fan d'intermediaris. Aquests homes, a banda de portar les dones fins a les explotacions agràries, també fan de seleccionadors del personal sota demanda del patró, com si fossin un cap de quadrilla que subministra les necessitats de peonatge diari. En aquest context, constantment es produeixen transaccions monetàries o pressions sexuals que exigeixen els transportistes a les dones per accedir a la feina. La desigualtat de gènere i la violència estructural inherent en l'estructura patriarcal es manifesten en quatre aspectes: en la divisió sexual del tipus de treball, en el cost monetari o abús sexual coactiu per accedir a la feina per part del transportista

intermediari, en els requisits de condició física i familiars d'accés requerits pel patró i en els condicions físiques i retributives del treball.

Als camps del Marroc hi ha estaments que poden optar a generar economia a la zona i beneficiar-se'n, mentre que hi ha amplis substrats de la població que no tenen opcions reals de viabilitat. Les persones que es troben en l'extrema pobresa i que no poden accedir als incentius de l'agricultura comercial o el turisme, es veuen expulsades de les seves zones d'origen per convertir-se en mà d'obra barata, explotada, desvinculada de les seves xarxes socials i comunitàries, exposades a la vulneració estructural dels seus drets pel sistema agro-exportador.

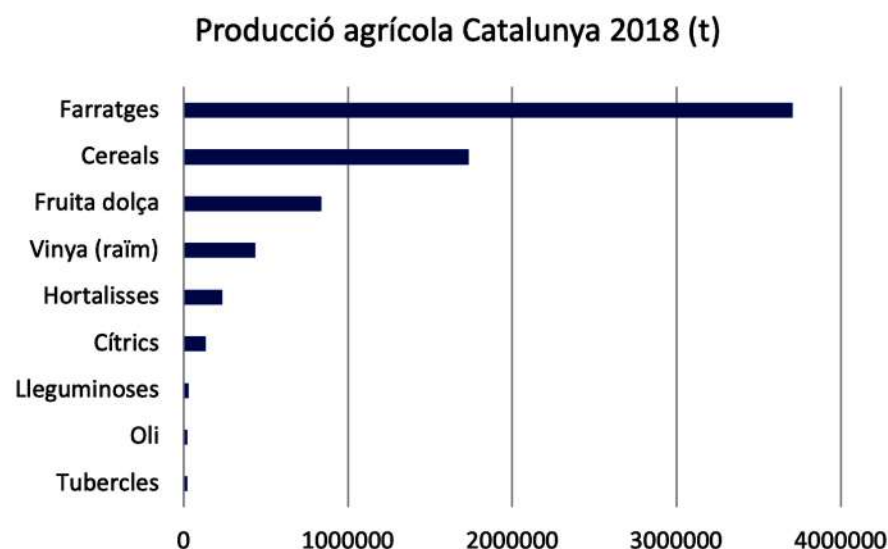
Hi ha una relació estreta entre la pèrdua de drets de les persones de les societats vinculades als oasis i les polítiques per l'impuls de la "modernitat". Aquesta pèrdua de drets es produeix en un context més ampli de desmantellament dels sistemes sociopolítics propis de la zona sud-est del Marroc, que, històricament, havia desenvolupat pràctiques agrícoles de sostenibilitat ecològica. Hi ha un paral·lelisme entre la pèrdua de drets històrics associats a les formes de vida pròpies dels ecosistemes dels camps tradicionals – dret a la terra amb formes de govern comunitari – i el trencament dels equilibris ecosistèmics, resultat de models de gestió integral de recursos hídrics planificats i controlats des del govern marroquí. Tot plegat, posa de manifest que les epistemologies occidentals que es legitimen en la seva superioritat de coneixement científics, en realitat responen a lògiques colonials (tant a dins com a fora del Marroc) i que tenen, com a finalitat, justificar el desplegament de l'espoli i l'empobriment de la zona.

Catalunya, transformació del secà per la producció de pinso

El model agro-exportador també ha arrelat a Catalunya, basat en la indústria porcina i, per extensió, en el cultiu de cereals i farratges per la fabricació de pinso. Es calcula que actualment hi ha uns 7.700.000 caps de porcí, és a dir, més que el nombre total d'habitants de la Comunitat Autònoma. El sector genera més del 7% del PIB català i produeix 1,6 milions de tones de porc a

l'any, que representa un 43% de la producció total de porcí d'Espanya. A més, està molt concentrat en determinades comarques, principalment al voltant de l'eix transversal, és a dir, del Segrià fins al Baix Empordà. El sector de la indústria té un gran pes econòmic i exerceix una forta influència en governs, institucions públiques i mitjans de comunicació¹.

Les condicions climàtiques del territori català van donar lloc a una agricultura

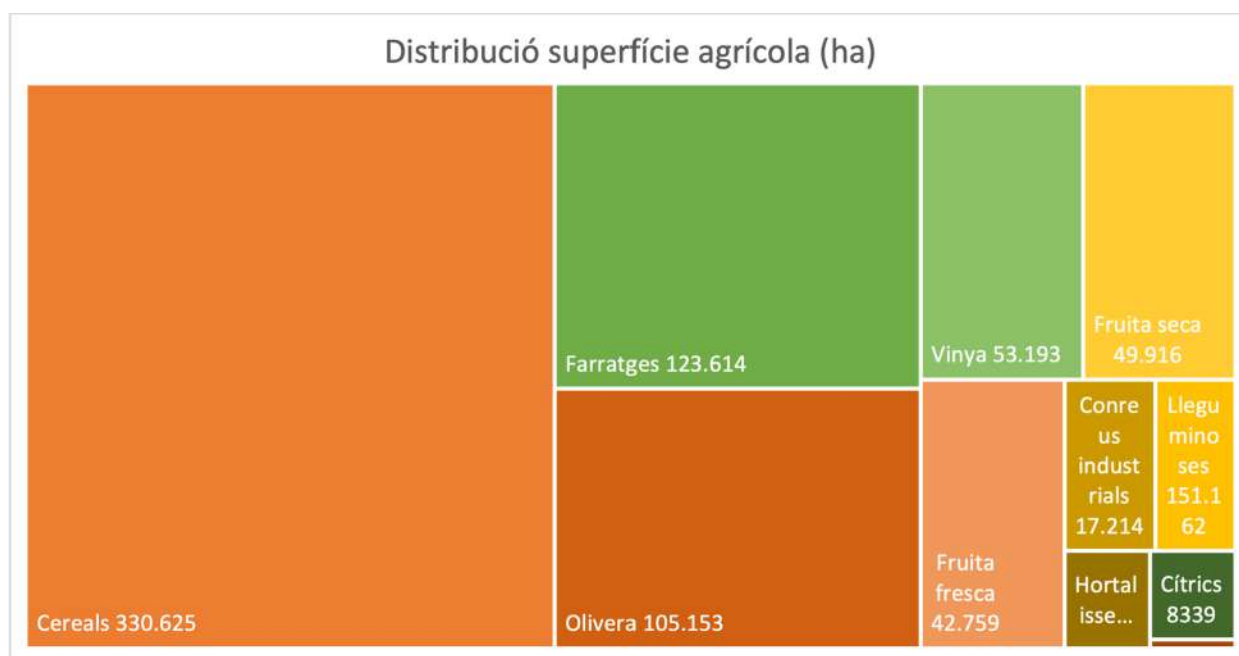
Gràfic 12: Elaboració pròpia. Dades Idescat

¹ *El Poder en la Sombra - Apuntes sobre el lobby cárnico*. Febrer 2020. Disponible a https://justiciaalimentaria.org/sites/default/files/docs/informe-enlasombra_baixa.pdf

majoritàriament de secà. Ara bé, en els últims anys, l'aposta per l'agroindústria del porcí ha transformat els cultius del secà cap a la producció de pinso per alimentar la (altament rendible¹) producció de carn de porc, un 65% destinada a l'exportació. Així, si bé el camp català no és el principal sector exportador, a banda de la producció de fruita de pinyol, indirectament una gran part de la superfície agrícola es destina a nodrir la indústria porcina agro-exportadora.

La pagesia ha deixat de produir aliments per a la població, per alimentar granges de porcs per a l'exportació. A nivell mundial, es calcula que un 36% de les terres conreables mundials es destinen a la producció de pinsos². La producció de farratges i cereals es troba, a més, altament mecanitzada i requereix de molt poca mà d'obra, a diferència del sector horto-fructícola en què es necessiten 2 treballadors per hectàrea de mitjana³. Així, pocs es beneficien de la producció de farratges i cereals per elaborar pinsos, a la vegada que es necessiten grans quantitats d'energia, majoritàriament provinent de combustibles fòssils.

Com es pot veure en el gràfic 12, el cultiu que es produeix en major volum són els farratges. De la mateixa manera, com s'indica en el gràfic 13, si es mira la distribució de la superfície agrícola gairebé la meitat (un 43%) del total de 760.366 hectàrees és ocupada pel cultiu de farratges, és a dir, l'alimentació de l'agro-ramaderia industrial.

Gràfic 13: Elaboració pròpia. Dades Idescat 2018

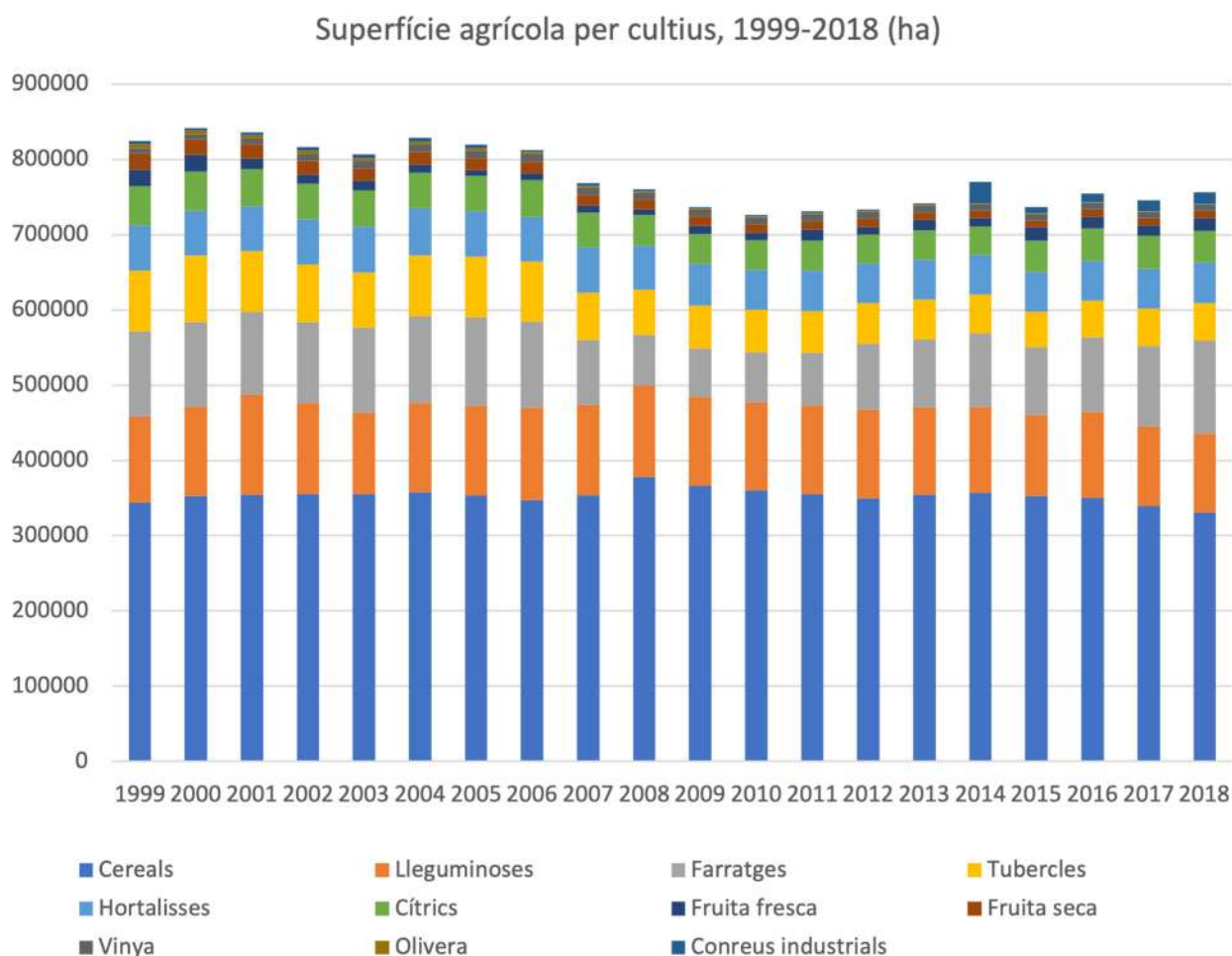
La superfície dedicada a la producció agrícola ha disminuït en els darrers vint anys, de 824.354 ha fins a 756.082 ha el 2018, com s'aprecia en el gràfic 15. Ara bé, si es mira pels diferents tipus de cultius, les tendències varien. Mentre que la superfície destinada a la producció de cítrics i de tubercles s'ha vist reduïda de manera constant en les darreres dècades, la zona ocupada per a la producció de cereals va augmentar fins a assolir un pic l'any 2008, i des de llavors s'ha contret. La

¹ Un estudi d'Arran de Terra, *Indicadors de Sobirania alimentària a Catalunya* (2018), calcula que el productor es queda un 54% el preu final de la carn, molt més que el 39 % de les fruites i 34% de les hortalisses.

² Cassidy, E. Et al., 2013. *Redefining agricultural yields: from tones to people nourished per hectàrea*. Disponible a: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/8/3/034015/pdf>

³ Cajamar. 2020. *Entrevista documental "Después de las ocho"*. Entrevistat per Bruna SCCL [presencial] Almería, gener 2020.

producció de farratges, en canvi, ha experimentat una evolució oposada: de 1999 a 2008 va disminuir, i des de llavors ha anat en augment.

Gràfic 14: Elaboració pròpia. Dades Idescat

Tanmateix, amb els farratges i cereals produïts a Catalunya no n'hi ha prou per alimentar els més de 7 milions de caps de porcí que s'engreixen a les macro-granges actualment. La fórmula habitual del pinso de porcí és un 65-75% composta per cereals (blat, ordi i blat de moro) i un 20-25% per cultius industrials (soja, colza i gira-sol). Com que a Catalunya no es produeix soja, gran part d'aquesta s'importa de l'Amèrica del Sud, el conreu de la qual genera conflictes socials i deforestació¹. De fet, només els Estats Units, Brasil i Argentina produeixen més del 65% del total mundial. Espanya és el segon importador de la UE de matèries primeres per a la producció de pinso de porcí. Catalunya produeix 1,5 milions de tones anuals de cereals, mentre que n'importa més de 6 milions de tones². Quasi la meitat d'aquestes matèries entren pel port.

Un 80 % de les importacions espanyoles de cereals per a la producció de pinso les comercialitzen els quatre grans grups que controlen el mercat internacional (ADM, Bunge, Cargill i Dreyfus). A

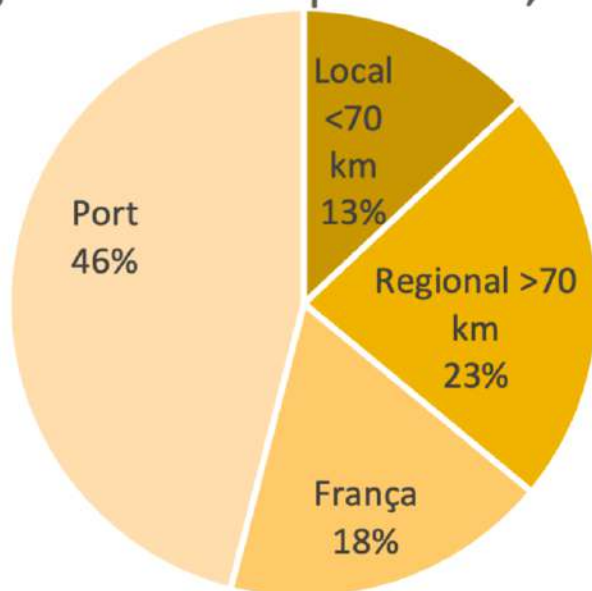
¹ Martino, D., 2007. Deforestación en la Amazonía: principales factores de presión y perspectivas. *Revista del sur*, 169(1), pp.3-20.

² Idescat 2018 i COMEX 2018

Catalunya, un 46% de les matèries primeres provenen d'aquests operadors globals, com es pot veure en el gràfic 15¹.

Ara bé, tot i ser totalment dependent de la importació de matèries primeres per a la producció de pinso de porcí i així, alimentar la indústria del porc, Catalunya produeix més pinso de porcí del que consumeix. Així, s'exporta part del pinso produït amb matèries importades de l'exterior.

Origen matèries primeres, 2011

Gràfic 15: Elaboració pròpia. Dades Observatori del Porcí, Gencat

A efectes de transport, Espanya es troba molt per sota de la mitjana de la UE en el transport ferroviari de matèries primeres per a la producció de porcí: representa un 4% del total, mentre que a Europa és del 18 %. El 96% restant es fa per carretera, en camió. A la UE, en canvi, el percentatge transportat per carretera és del 76% ja que també hi ha un 6% que viatja per aigua. Això fa que, d'una banda, el cost econòmic sigui més elevat a Espanya i Catalunya. De l'altra, que tingui un major impacte sobre el medi-ambient.

Les macro-granges de porcí de Catalunya es caracteritzen per la integració vertical (85% del total):

controlen totes les etapes de producció del porc, inclosa la producció del pinso. Així, les dues de principals corporacions catalanes (Vall Companys i Corporació Agroalimentària de Guissona) controlen un 35 % del mercat espanyol de pinsos². Ja als anys 80, la llavors cooperativa de Guissona va promoure la transformació dels cultius tradicionals de la zona de les persones sòcies en monocultius de secà de pinso³. El creixement de la corporació es va basar en la inversió en totes les indústries auxiliars a la ramaderia, com és, d'entre d'altres, la construcció de fàbriques de pinso.

¹ Observatori del Porcí, 2011. *Anàlisi econòmica del procés d'aprovisionament i producció de pinso en el sector porcí*. Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural, Generalitat de Catalunya

² Margalef, O., 2016. El model intensiu de ramaderia ha tocat sostre. *La Directa* 412, 12-07-2016

³ Rost, H. i Nus, E., 2016. Grup alimentari Guissona, història d'un petit imperi. *La Directa* 412, 12-07-2016

COVID19 – UN MODEL FALLIT EN EVIDÈNCIA

El brot de la pandèmia coneguda popularment com a coronavirus ha posat en evidència les vulnerabilitats i deficiències derivades de les relacions d'interdependència inherents en l'actual sistema agro-industrial. La seguretat alimentària global es va veure amenaçada tot just es va detectar l'inici de la pandèmia a la ciutat xinesa de Wuhan. La interdependència entre països per garantir l'abastiment alimentari s'ha vist amenaçada, ja que les diferents estratègies dels països per gestionar la pandèmia van afectar la producció d'aliments i, per extensió, els fluxos d'importacions i exportacions a escala global. No hi ha cap país que sigui autosuficient pel que fa a l'alimentació.

D'altra banda, la vinculació entre brots de pandèmies com la de la covid-19 i el sistema de producció agro-industrial ha estat assenyalada per diversos experts¹. El sistema agroalimentari global basat en l'especialització de la producció, els monocultius, l'expansió il·limitada de les fronteres productives, l'ús intensiu d'agroquímics i el comerç transnacional són un excel·lent caldo de cultiu per l'aparició i propagació de nous virus que afecten la salut dels éssers humans².

Si bé la sobirania alimentària es troba molt lluny de la realitat de l'Estat Espanyol, el brot de la Covid-19, en un principi, encara la va fer retrocedir més. Per fer front a l'amenaça de falta d'abastiment alimentari l'estratègia de l'Estat Espanyol, igual que a la resta de països d'Europa, ha sigut donar suport a les grans cadenes de distribució. La imatge de Juan Roig, president de Mercadona fent videotrucada amb el rei ha sortit a les notícies en repetides ocasions. Així, l'alimentació s'ha reconegut com a essencial però s'ha optat pels canals de distribució majoritaris: els supermercats, on els aliments venen majoritàriament de fora i, a més, han estat tocats per moltes mans, tant al llarg de la cadena de distribució com dins del mateix establiment. En canvi, en un principi, les mesures de confinament incloïen la prohibició dels mercats a l'aire lliure, on, paradoxalment, el risc de contagi és menor a l'haver-hi una millor ventilació. A més, els i les productores locals van quedar deseparats, en veure un dels seus principals canals de distribució tancats, mentre que s'asseguraven els beneficis de les grans cadenes de supermercats. No es garantia, per tant, l'abastiment de productes frescos locals per a tothom.

La mobilització d'un ampli ventall de col·lectius, però, va aconseguir que s'autoritzés l'accés a horts d'auto-consum i que re-obrissin els mercats de pagès itinerants³. Per la seva banda, petits agricultors van enxarxar-se per oferir els seus productes directes del camp a casa. Aquesta proposta va tenir molt bona rebuda.

¹ https://www.eldiario.es/interferencias/Causalidad-pandemia-cualidad-catastrofe_6_1010758925.html Bello, W. 2020. *Never let a good crisis go to waste. The Covid pandemic and the opportunity for food sovereignty*. Transnational Institute.

Duch, G. "L'origen del coronavirus? Els Quatre Monocultius de l'Apocalipsi". *Sentit Crític*, 03/06/2020. Disponible a <https://www.elcritic.cat/opinio/gustavo-duch/lorigen-del-coronavirus-els-quatre-monocultius-de-apocalipsi-58981>

² Wallace, R., Liebman, A., Chaves, L.F. and Rodrick Wallace, R., 2020. COVID-19 and Circuits of Capital. *Monthly Review*, 72.

³ <https://www.ccma.cat/324/es-permet-anar-als-horts-particulars-si-no-son-en-segones-residencies/noticia/3002563/>

Tot i la declaració de l'Estat d'Alarma i les dures mesures de confinament imposades al conjunt de la població de l'Estat Espanyol, al camp s'hi va seguir treballant. Les persones que treballen en la recol·lecció de fruita i hortalisses es van veure confinades en condicions deplorables i van seguir treballant sovint sense les mesures higièniques i de seguretat requerides¹. A més, la dependència de la mà d'obra estrangera es va fer evident, ja que en tancar fronteres moltes persones que treballen de forma temporal no van poder viatjar des dels seus països d'origen². Així, els governs dels diferents països europeus es van afanyar a modificar les restriccions per tal d'assegurar l'influx de mà d'obra i, per tant, l'abastiment alimentari. Països com Alemanya van establir vols charter amb països de l'Europa de l'Est, com Romania. A l'Estat Espanyol, es va aprovar un decret per flexibilitzar la contractació i incentivar la població resident a treballar al camp. Les mesures permetien la contractació de joves immigrants sense papers, en un gest clarament utilitarista d'aquestes persones, i la compatibilitat de treballar en la collita i la percepció de la renda agrària³. A més, les mesures d'aïllament per treballadors nouvinguts van provocar que moles persones es desplaressin abans que la campanya comencés. Tanmateix, no es va garantir l'allotjament per aquestes persones i moltes ocasions, van acabar dormint al carrer⁴.

¹ https://www.eldiario.es/andalucia/huelva/agua-asentamientos_0_1009999830.html#click=i i <https://www.elsaltodiario.com/coronavirus/confinados-bajo-plastico-invernaderos-almeria>

² <https://www.elsaltodiario.com/agricultura/el-colectivo-de-trabajadores-africanos-pide-una-regularizacion-masiva-para-la-recogida-de-la-fresa>

³ https://ctxt.es/es/20200401/Firmas/31902/campo-jornaleros-inmigrantes-recoleccioncontratacion-pastora-filigrana.htm?utm_source=twitter&utm_medium=social&utm_campaign=publico

⁴ https://www.ara.cat/societat/temporers-Lleida-dormen-malgrat-coronavirus-covid-19_0_2462753828.html?utm_medium=social&utm_source=twitter&utm_campaign=ara

CONCLUSIONS

Si bé el dret a l'**alimentació és un dret fonamental** que afecta a moltes altres esferes de les nostres vides, aquesta segueix controlada per cada vegada menys multinacionals. Lluny de ser un bé comú, els aliments que consumim són objecte de mercantilització en detriment de les persones productores, assalariades i consumidores. Com ha evidenciat el brot de la Covid-19, és essencial repensar i transformar el nostre model alimentari per evitar crisis futures.

L'agricultura industrial, basada en l'expansió de monocultius, l'especialització productiva, l'ús d'unes varietats controlades i la dependència d'agroquímics ha quedat obsolet. La destrucció que en deriva, tant pel medi ambient com per les persones, és intrínseca al model. La sostenibilitat ambiental i el respecte als drets humans no es poden garantir dins dels paràmetres actuals.

El sistema agroalimentari industrialitzat no és un cas aïllat sinó que és un reflex més del model de capitalisme neoliberal cada vegada més arrelat que impregna les nostres vides en totes les seves esferes. Com mostren els diferents exemples d'aquest informe, el projecte neoliberal de la Unió Europea, materialitzat a l'Estat Espanyol amb la signatura del Tractat de Maastricht el 1993 ha tingut efectes devastadors, tant pel medi-ambient com per les persones. Sense un **canvi de paradigma** global -econòmic, social i cultural- resulta molt complicat transformar el model alimentari, cada vegada més globalitzat. Des del canvi individual no n'hi ha prou; al contrari, es reproduïx el model. Les injustícies estructurals s'han d'abordar des de l'àmbit col·lectiu. Així cal voluntat política per afrontar els reptes que planteja el camí cap a un model alimentari just i sostenible per a tothom. El canvi no sortirà de les corporacions transnacionals que s'enriqueixen de manera creixent a costa dels drets de la majoria.

Una de les alternatives que ha anat agafant força en les darreres dècades és la **sobirania alimentària**, entesa com a la *capacitat d'auto-abastir-se col·lectivament d'un territori i el dret a definir la pròpia política alimentària, per tal de garantir l'accés a una alimentació saludable, adequada i apropiada culturalment per a tothom*. Així, l'assoliment de la sobirania alimentària suposaria un elevat grau de producció per l'auto-suficiència d'un territori. Alguns estudis mostren que, a Catalunya, amb la superfície de cultiu i població actuals aquesta seria possible¹.

Els reptes i oportunitats de fer una transició a gran escala cap a la distribució en **circuits curts**, que prioritzin el consum de productes de **proximitat** i **agroecològics** són múltiples. Si bé hi ha hagut nombroses iniciatives de la societat civil i alguns intents tímids d'algunes administracions per introduir petits canvis, el camí per recórrer és llarg. L'assoliment de la sobirania alimentària requereix transformacions al llarg de tota la cadena alimentària, des de la producció a la distribució i comercialització. Tal com ha evidenciat la pandèmia de la Covid-19, cal eliminar la dependència de les grans corporacions per ser menys vulnerables i garantir el dret bàsic que és l'alimentació saludable, justa i adequada per a tothom.

¹ Valls, P.T., 2014. L'autoproveïment d'aliments a Catalunya. *Agro-cultura: La revista de la producció ecològica i l'agroecologia*, (55), pp.25-29. Disponible a http://www.agroteritori.org/web2/wp-content/uploads/2014/10/sobirania_alimentaria_Pep_Tuson_era.pdf

Recomanacions

Així, per acabar, fem un llistat (no exhaustiu) de recomanacions per garantir el dret a l'alimentació i la sobirania alimentària dels pobles per a tothom

- El poder de les grans corporacions del sector agroalimentari i dels capitals inversors és evident i no para de créixer. Per a fer-hi front, caldrà teixir noves **aliances** així com reforçar les existents entre petits productors, societat civil i sector públic. El **treball en xarxa** entre sectors és clau per garantir el dret col·lectiu a la sobirania alimentària de totes les persones i territoris i frenar l'embat de lobbies internacionals.
- La sostenibilitat ambiental i social és incompatible amb l'actual model de producció agroindustrial. Cal una aposta real des de les administracions públiques pels circuits curts i el foment de la producció i consum de productes agroecològics i de proximitat. Per a fer-ho, fan falta **infraestructures logístiques públiques d'última milla** que possibilitin la distribució coordinada a la petita pagesia per abastir la població a gran escala sense dependre de la intermediació d'empreses privades. També s'han de fomentar els mercats de pagès, tant en territoris urbans com rurals, molt necessaris per garantir el vincle entre el camp i la ciutat i la connexió de la població amb la producció dels aliments
- L'alimentació és una necessitat bàsica i, per tant, aquells que la produeixen presten un servei essencial. Cal renovar per complet la legislació vigent i treballar per **garantir salaris i condicions de treball dignes** al camp, acabar amb la precarietat i inseguretat de les treballadores i prohibir la contractació en origen i els contractes informals que vulnereu drets fonamentals de les persones treballadores
- L'administració pública hauria de ser pionera en la garantia dels drets al llarg de la cadena alimentària. Així, cal introduir **requisits obligatoris en la compra pública alimentària** que exigeixin condicions laborals dignes per totes les persones que hi treballen, així com criteris de caire ambiental que minimitzin la petjada ecològica, protegeixin el medi i la salut de les persones que viuen en llocs afectats per la producció i distribució dels aliments
- El consum de productes de agroecològics i de proximitat no ha de ser un luxe ni recaure en la tria individual del consumidor. S'han d'implementar **mesures fiscals que impulsin el consum de productes de proximitat i agroecològics** i que gravin productes provinents de territoris llunyans i conreats en monocultius amb ús intensiu d'agroquímics.
- Les iniciatives privades de segells de comerç just o ecològics tenen un impacte limitat. Cal anar més enllà dels segells voluntaris. La creació de **certificacions des de les administracions públiques de compliment obligat** és imprescindible per estendre models de producció justos més enllà del nínxol de mercat que ocupen
- L'especulació amb productes bàsics alimentaris atempta contra el dret a l'alimentació dels pobles. Cal introduir **topalls mínims i màxims de preus** d'origen i destí dels productes alimentaris, així com intervenir les subhastes. Els preus han de ser justos i no dependre de les inclemències del temps ni les fluctuacions del mercat

